

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΠΟΥΣ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ *

Ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν IB' αἰῶνα παρουσιάζει ἀρκούντως περίεργον φαινόμενον, τὴν σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀναβλάστησιν ἡρώϊκῶν ἐπῶν παρὰ τισι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, συμπίπτουσιν ἐνιαχοῦ πρὸς τὴν ἀφύπνισιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου τίθεται ἡ σύνθεσις τοῦ ᾄσματος τοῦ Ρολάνδου (Chanson de Roland) ἐν Γαλλίᾳ, ὅπερ μεγάλην ἔσχε ῥοπήν εἰς τὴν ποίησιν τῶν ρωμανικῶν ἐθνῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ γερμανικοῦ αἰῶνος δὲ τινὰς ὕστερον παρέσχε τὴν ὕλην εἰς τὰς ἐκτενεῖς τεχνικὰς ἐποποιίας τῶν Ἰταλῶν ποιητῶν, τοῦ Βοϊάρδου καὶ τοῦ Αρτίστου. Τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἰσπανῶν ἔπος εἶναι τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος γέννημα, διότι καὶ μὲν τὸ Romançero de Cid εἶναι τοῦ IG' αἰῶνος, ἀλλ' ἡ πρώτη ὑποτύπωσις τῶν περὶ τοῦ Cid ᾄσμάτων, τὸ Poema del Cid ἀνάγεται εἰς τὰ μέσα τοῦ IB'. Τότε κατὰ τὰς ἀσφαλεστέρας εἰκασίας παρήχθη καὶ τὸ γερμανικὸν ἔπος, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐπεκράτησε καὶ τὸ ὄνομα, δι' οὗ οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι νῦν ἑαυτούς, καὶ τότε συνησθάνθησαν οὗτοι σαφῶς ὅτι ἀποτελοῦσιν ἔθνος ἴδιον καὶ διάφορον τοῦ τῶν Γάλλων. Ἡ Ἔδδα τῶν Σκανδιναυικῶν λαῶν εἶναι μικρὸν παλαιότερα, ἀλλ' ἡ νεωτέρα Ἔδδα εἶναι ὁμοίως τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Εἰς γεγονότα τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἀναφέρεται καὶ τὸ ρωσικὸν ἔπος, οἱ Λόγοι περὶ τῆς μάχης τοῦ Ἰγῶρ, ὧν τὸ κείμενον δὲν φαίνεται παλαιότερον τοῦ IE' ἢ τὸ πολὺ τοῦ IA'. Τέλος δὲ κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ἐποιήθησαν αἱ πλεῖσταί τῶν ἐν εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις φερομένων διασκευῶν τοῦ σατιρικοῦ ἔπους τοῦ Ρενάρτου, τοῦ παραδόξου τούτου κράματος ἀπλάστου ἀφελείας, δηκτικῆς εἰρωνείας καὶ ἀγροίκου εὐθυμίας, οὗ τὰς πρώτας πηγὰς ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ οὗ φέρονται καὶ ἑλληνικαὶ διασκευαὶ τῶν μέσων χρόνων, μέχρι τοῦ νῦν γνωστόταται εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

Εἰς τὸν IB' αἰῶνα ἐπίσης πρέπει νὰ θέσωμεν καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Πρὸ τριάκοντα ἀκόμη ἐτῶν

*) Λόγος ἀπαγγελοθεὶς ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τὴν 14 Ἰανουαρίου 1907, ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἐπισήμως ἀνελάμβανε τὴν πρυτανικὴν ἀρχήν.

ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἔπους τούτου ἠγνοεῖτο, ἐκ συμπτώσεως δὲ μᾶλλον ἢ ἐξ εὐστοχίας Ἑλβετὸς ἱστορικὸς ἐκάλεσε πρὸ τεσσαράκοντα ἀκριβῶς ἐτῶν δημῶδες μεσαιωνικὸν ἔπος¹⁾ δημῶδες τι ἄσμα ἀναφερόμενον εἰς ἐπεισόδιον τοῦ ἔπους, τὸ ἄσμα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅπερ ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ὁ τὸ πρῶτον ἐκδῶσας αὐτό, δυσυχῶς ὄχι ἄνευ αὐθαιρέτων μεταβολῶν καὶ προσθηκῶν²⁾, ἀνήγεν εἰς τὸν Ι' αἰῶνα, ὅπερ ὁμοίως, ὡς ἔχει νῦν, δὲν εἶναι προγενέστερον τοῦ ΙΖ'³⁾ ἢ καὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος⁴⁾, ἂν καὶ τὸ ἀρχέτυπον εἶναι πολλῶ παλαιότερον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1875 ἐκ χειρογράφου τῆς Τραπεζοῦντος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐξεδόθησαν ὑπὸ Κωνσταντίνου Σάθα καὶ Αἰμιλίου Λεγρᾶνδ οἱ «Λόγοι περὶ τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτου καὶ τῶν γονέων», οὓς οἱ ἐκδόται ἀπεκάλουν βυζαντινὴν ἐποποιίαν τοῦ Ι' αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφον ἦτο ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, ἀλλ' ὥσπερ μόνον ἡ δημοσίευσίς αὐτοῦ ἀνεμνετο διὰ τὴν φανερωθῆναι ὁ κεκρυμμένος τέως κόσμος τῆς μεσαιωνικῆς ἠρωϊκῆς ποιήσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀνεφάνησαν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην διαφοροὶ ἄρτια διασκευῆ τοῦ ἔπους καὶ παρατηρήθη ἡ συνάφεια αὐτοῦ πρὸς δημῶδη ἄσματα, φερόμενα ἐν τῇ ἀγορῇ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐκδόσιν τοῦ Σάθα καὶ τοῦ Λεγρᾶνδ εὐρέθη τὸ χειρόγραφον τῆς Κρυπτοφέρρης τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἐξ ἑτέρου δὲ χειρογράφου τῆς Ἀνδρῶν τοῦ ἐπομένου αἰῶνος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἄντ. Μηλιαράκη τριτὴ διασκευῆ τοῦ ἔπους. Ἐν ἑτὸς πρὸ τούτου ὁ Σπ. Λεγρᾶνδ, ἐδημοσίευσεν ἐκ χειρογράφου τῆς Ὁξονίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἑτέραν διασκευὴν εἰς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους, καὶ τελευταῖον πρὸ δύο ἐτῶν ὁ αὐτὸς βυζαντινολόγος Κάρολος Κρουμβάχερ διέλαθεν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς βυζαντινῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν περὶ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἐσκωριάλου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, περιέχοντος πέμπτην διασκευὴν τοῦ ἔπους, ἀνακοινῶσας καὶ μακρὰ ἀποσπάσματα ταύτης. Ἀλλ' ἐγνώσθη προσέτι καὶ ἄλλων διασκευῶν ἡ ὑπαρξίς, αἵτινες δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε. Ὁ Σκοπελίτης μοναχὸς Καισάριος Δαπόντες ἀναφέρει ὅτι εἶχε δύο χειρόγραφα ἐξιστοροῦντα τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ Ἀκρίτου, ὧν τὸ ἕτερον εἰκονογραφημένον, καὶ προσθέτει ὅτι ἐσκόπει νὰ συνθέσῃ καὶ αὐτὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἠρώος εἰς ὁμοιοκαταλήκτους πολιτικοὺς στίχους. Ἐτερον χειρόγραφον εἰς πεζὸν λόγον εἶδεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Γερμανὸς διδάκτωρ Μόρδτμανν· εἰς πεζὸν ἐπίσης λόγον εἶναι καὶ τὸ χειρόγραφον,

1) *Max Bädinger* Mi telgriechische Volksepos. 1860.

2) Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδοῦ, Ἀθῆν. 1859.

3) *K. Krumbacher* Litteraturgeschichte 2ης ἐκδ. σ. 833 (τῆς ἑλληνικῆς μεταφρασῆς Σωτηριάδου τ. Γ' σ. 97).

4) Βλ. τὴν ἐμὴν πραγματείαν. Τὸ ἄσμα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν τῇ περιοδικῇ συγγράμματι Ἀκρίτα. 1901 τ. Α' σ. 98 κ. ε.

ὅπερ πρό τινων ἐτῶν εὔρεν ἐν Ἄνδρῳ ὁ Δ. Πασχάλης, οὗ δυστυχῶς μέχρι τοῦδε δὲν κατωρθώθη ἡ δημοσίευσις ¹⁾).

Ταῦτα παρέχουσι τὴν ἐλπίδα, ὅτι πιθανὴ εἶναι εἰς τὸ μέλλον ἡ εὔρεσις καὶ ἄλλων διασκευῶν, σφόδρα ὅμως ἀμφίβολον, ἂν ἐκ τούτων θὰ προκύψωσιν ἐνδείξεις τινές, ἱκαναὶ νὰ μεταβάλωσι τὰς γνώμας, ἅς δυνάμεθα νὰ βασίσωμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν γνωστῶν καὶ ἐκδεδομένων. Διότι τσαῦτα λαμβάνομεν ἀπὸ ταύτης ἐμφανῆ καὶ πιστὰ τεκμήρια, ὥστε βέβαια νὰ συναγάγωμεν πορίσματα περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἔπους καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ δημῳδα ἄσματα.

Ἐν τῇ ἐσχάτῳ δημοσιευθείσῃ μελέτῃ αὐτοῦ περὶ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου ἀποδίδει ὁ Κρουμβάχερ πολλὴν σπουδαιότητα εἰς πᾶσαν ἐπαύξεισιν τοῦ χειρογράφου ὕλικου, διότι μόνον, ὡς λέγει, δι' ὡς οἶόν τε πληρεστάτης γνώσεως τῶν διασκευῶν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ μοναδικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βυζαντινῶν γραμμάτων ἔργου τούτου, καὶ ν' ἀποκαθάρωμεν τὸ ἀρχέτυπον ποίημα ἀπὸ τοῦ ἀπειροκάλου περιδλήματος κενῆς σχολαστικῆς σοφίας καὶ ψυχωφελῶν διδαγμάτων²⁾. Ἀναντίρρητον βεβαίως εἶναι ὅτι μεγάλην ἐπίδοσιν ἐνδέχεται νὰ λάβωσιν αἱ μελέται ἡμῶν ἐκ τῆς εἰρηστικῆς νέων διασκευῶν τοῦ ἔπους, διότι δύνανται νὰ συντελέσωσιν αὐταὶ εἰς διαλεύκανσιν πολλῶν ζητημάτων καὶ προσκλήτων τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ, ὡς πρὸ ὧντι ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην πολὺ ἐπέχυσε ὡς τὸ Ἐυκαρδιῶδες χειρόγραφον. Ἀλλὰ ματαίᾳ θὰ ἦτο πᾶσα προσδοκία ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου ἔπους, ἀπηλλαγμένου τῶν κηρῶν τῆς σχολαστικότητος, ἀμόλυτον δὲ καὶ ἀδιάφορον διατηροῦντος τὴν ποιητικὴν καλλονήν. Δὲν πρέπει νὰ φανταζώμεθα τὸ βυζαντινὸν ἔπος ὡς ἄλλον τινὰ θαλάσσιον Γλαυκόν, ὅστις ἀποβαλὼν ἐντὸς τῆς θαλάσσης τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἔχων λελωδημένα τὰ παλαιὰ τοῦ σώματος μέρη ὑπὸ τῶν κυμάτων καὶ προσπεφυκότα ὄστρεα καὶ φυκία καὶ πέτρας, οὐδὲν διετῆρει τῆς προτέρας μορφῆς, κατὰ τὴν ὥραϊαν εἰκόνα τοῦ Πλάτωνος. Πιθανώτερον τοῦναντίον φαίνεται, ὅτι τὸ πρῶτον σχεδίασμα τοῦ ἔπους ἂν τυχὸν εὔρεθῆ, δὲν θ' ἀποδειχθῆ τελειότερον καὶ καλλιτεχνικώτερον τῶν σφζομένων διασκευῶν. Μᾶλλον δ' ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως

1) Ὁ Krumbacher (σ. 311 σημ. 1 τοῦ ἀμέσως κατωτέρω μνημονευομένου συγγράμματός του) εἰκάζει, ὅτι λόγος τῆς μὴ δημοσιεύσεως τοῦ χειρογράφου τούτου μέχρι τοῦδε εἶναι, ὅτι ἐξετασθὲν θὰ εὑρέθη ἴσως ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν Ἀκρίταν τοῦ Μηλιαράκη, παλαιὸν τι ἀντίγραφον αὐτοῦ ὄν. Ἄλλ' ὡς ὁ εὐρὼν αὐτὸ κ. Δ. Πασχάλης, νομάρχης Μεσσηνίας, μοὶ γράφει, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ τοῦ Μηλιαράκη, πλὴν τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως, δὲν τὸ ἐξέδωκε δὲ μέχρι τοῦδε, ἀπησχολημένος ὢν ἐκ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας.

2) K. Krumbacher Eine neue Handschrift des Digenis Akritas, München 1904 σ. 310 (Sitzungsberichte der philos.—philol. u. der histor. Klasse d. bayer Akad. d. Wissenschaften τσυχ. Β').

τούτων πειθόμεθα, ὅτι μεταγενέστεραι μεταβολαὶ ἐνέχουσι πλείονα ποιητικὰ στοιχεῖα. Ἐν τῇ παλαιότητι λ. χ. τῶν διασκευῶν τῆς Κρυπτοφέρρης, ὑπὸ λογίων ἀνδρῶν γραφείση εἰς λέξιν ἀρχαΐζουσαν, ψυχρὰν καὶ ἄτονον, καταπνίγεται καὶ ἐξκφανίζεται πᾶν τοιοῦτο στοιχεῖον ὑπὸ τῆς ρητορικῆς ἐπιτηδεύσεως καὶ τῆς προσπαθείας πρὸς ἐπίτευξιν ἱστορικῆς πιθανότητος· ἐνῶ ἡ τοῦ Ἐσχωριαλίου χειρογράφου, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἀποσπασμάτων, ἔργον ἀμαθοῦς καὶ ἀτέχνου στιχοπλόκου, ἀνόθευτον σχεδὸν καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τῆς γραμματικῆς παιδείσεως μεταχειριζομένου δημῶδη γλῶσσον, διατηρεῖ τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν δρόσον ἀδράς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ πολλὰ παρουσιάζει ψήγματα ἀπέφθου χρυσοῦ. Διότι, ὡς ἡ Ἡρα τοῦ ἀρχαίου μύθου λουομένη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κανάθου ἀνεκτᾶτο τὸ παρθενικὸν κάλλος καὶ τὴν νεότητά, οὕτως εἰς τοιαύτην τινὰ ἀείρουν καὶ διαυγὴ πηγὴν αἱ διασκευαὶ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἀπέλουον τὴν σκωρίαν τῆς ἀπειροκαλίας καὶ τῆς ἀτεχνίας. Τίς δὲ ἡ πηγὴ αὕτη θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον.

Ὅθεν ἡ γνῶσις τοῦ χρόνου, καθ' ἣν ἐποιήθησαν αἱ διασκευαὶ, εἶναι μὲν ἀναγκαῖα εἰς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας αὐτῶν, καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζομένων, καὶ τῶν εἰδήσεων, ἃς περιέχουσιν περὶ τοῦ μεσοχρονίου ἐθνικοῦ βίου, καθὼς καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων ἃς διακρίνουσιν, ἀλλ' οὐδὲν ὡς χρησιμεύει πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς πρώτης μερῆς τοῦ ἔπους.

Εἰς τὰ ἔργα τῆς δημῶδους φιλολογίας τῶν μέσων χρόνων δὲν ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες τῆς κριτικῆς κλασσικῆς φιλολογίας, καὶ ἐκ τῆς παλαιότητος τῶν χειρογράφων οὐδὲν ἀσφαλὲς τεκμήριον συνάγεται περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς ἀρχέτυπον κώδικα ¹). Διὰ τοῦτο οὐδ' εἰς αὐτὰ τὰ φερόμενα εἰς δύο τῶν χειρογράφων ὀνόματα ποιητῶν πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἐξαιρετικὴ τις σημασία. Ὁ Ἄκριτης τοῦ χειρογράφου τῆς Ἄνδρου ἐγράφη ὑπὸ τινος Εὐσταθίου, ὡς δηλοῦται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αὐτοῦ. Ὁ δὲ τῆς Ὁξονίας ὑπὸ τοῦ Χίου μοναχοῦ Ἰγνατίου Πετρίτζη ἐν ἔτει 1673. Εἶναι αὕτη νεωτάτη πασῶν τῶν διασκευῶν· καὶ ὁμοίως ὁ Πετρίτζης καυχᾶται διὰ τοὺς κόπους καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, ἣν κατέβαλεν εἰς σύνθεσιν τοῦ ποιήματος.

Ἐγὼ λοιπὸν ἐσύνταξα τοῦτο καὶ σύνθεσά το,
μὲ στίχους τοῦς πολιτικοῦς εἰς ῥίμα ἐποίησά το.

Οὕτω μετὰ ἑκατὸν ἔτη θὰ ἔγραφε καὶ ὁ Κιαισάριος Δαπόντες, ἂν ἐπρόφθανε νὰ τελέσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του περὶ συνθέσεως τοῦ Ἄκριτου.

Ζωὴν ἂν ἔχω ἐκ θεοῦ, θέλω μὲ στιχοουργίαν
νὰ τὸν συνθέσω καὶ αὐτόν, κ' εὐθὺς ἔς τὴν Βενετίαν.

(θὰ τὸν ἀποστείλω δηλ. πρὸς τύπωσιν· ἂν καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἐγίνωσκε δύο χειρόγραφα περιέχοντα τὴν ἱστορίαν τοῦ Διγενῆ).

1. K. Krumbacher Byz. Litteraturgesch. 2. § 331 σ. 796—7 (ἐλλην. μεταφρ. τ. Γ' σ. 22).

* Οἱ ποιηταὶ οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, εἰ μὴ ἀπλοὶ διασκευασταί. Δὲν εἶναι ἔμως δίκαιον κρίνοντες αὐτοὺς κατὰ τὰς σημερινὰς περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας ἰδέας νὰ τοὺς ἐλέγξωμεν ὡς θρασεῖς λογοκλόπου. Τὰ εἰς κοινήν γλῶσσαν γεγραμμένα ἔργα ἐθεωροῦντο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὡς κοινὸν κτῆμα, καὶ εἰ β βλαιογράφοι, ἐνῶ πιστῶς ἀντέγραφον τὰ εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν κείμενα ἐνόμιζον ἐπιτρεπομένην πᾶσαν μεταβολὴν καὶ προσθήκην εἰς τὰ δημῶδη, καὶ εὐκόλως καὶ ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότης οἰκειοποιοῦντο ταῦτα, ἂν αἱ μεταβολαὶ ἦσαν πολλαὶ καὶ οὐσιώδεις. Οὕτω παρουσιάζονται ὡς ποιηταὶ τοῦ Βελισαρίου ὁ Γεωργιλᾶς, τοῦ Ἀπολλωνίου ὁ Τήμενος καὶ ὁ Κοντιανός, καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἐν τέλει τοῦ ποιήματος δηλοῖ ὅτι ἐποίησε τὸν Ἐρωτόκριτον ὁ Βικέντιος Κορνάρος, ὅθεν εὐλογος γεννᾶται ἀπορία, ἂν εἶναι οὗτος ὁ ποιητὴς ἢ διασκευαστὴς μόνον τοῦ ἔπους.

Οἱ τοῦ Ἀκρίτου διασκευασταὶ ὅμως δὲν περιορίζοντο πάντες εἰς συνήθειαι κατ' ἰδίαν αὐτῶν ἔμπνευσιν μεταβολὰς τῶν προκειμένων προτύπων, ἀλλὰ δαψιλῶς ἀρυόμενοι στοιχεῖα ἐκ τῆς ἐθνικῆς ποιητικῆς περιουσίας κατῴρθωσαν νὰ προσδώσωσι ζωὴν καὶ δύναμιν εἰς τὸ ἔργον των. Ἄνευ τούτου τὸ ἔργον αὐτῶν θὰ ἦτο ἄψυχον καὶ ξηρὸν κατακείμενον, διότι πρὸς πρῶτον πρὸς τὴν ποιητικὴν οὐσίαν καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ ὅλκου, οὐ ἐπεχείρησαν τὴν κατεργασίαν, ἐπεζήτησαν νὰ χρησιμεύσῃ τούτο πρὸς διδακτικὸν σκοπὸν.

Ἡ συνάφεια πρὸς τὴν ἐθνικὴν παλίσιν καταναίεται ἐν πρώτοις ἐκ τῆς παρεμβολῆς ἐκ ταύτης εἰς τὰς διασκευαζομένων καὶ ἄσμάτων τινῶν, προπάντων ἐρωτικῶν. Στίχοι τυπικοὶ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τὸ ἔπος, ὡς λ. χ. ἐν τῷ Ἐσχωρικῷ χειρογράφῳ ὁ στίχος

[ὅτι] ἀπότε[ς] ἐκτίστην ὁ παρῶν καὶ δόλιος κόσμος οὗτος,

εἰς δήλωσιν τοῦ ἀνέκαθεν καὶ ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων¹⁾, ληφθεὶς ἐκ δημοτικῶν ἄσμάτων, ὅπου φέρεται οὕτως :

Ἀπότε ἐκτίστη ἢ κιδωτός καὶ θεμελιώθη ὁ κόσμος²⁾.

Τὴν προτεραιότητα τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος ἐλέγχουσι τὰ παραπληρωματικὰ ἐπίθετα, ἅτινα παρενέβαλεν ὁ διασκευαστὴς, προσπαθῆσας νὰ διορθώσῃ τὸν φαινόμενον συγχρονισμόν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ.

Ἄσματα δὲ παραλαμβάνονται ἐκ τῆς δημῶδους ποιήσεως εἴτε αὐτοῦσια εἴτε ἐπιτετημημένα εἴτε παρηλλαγμένα πρὸς ἀφομοίωσιν πρὸς τὴν λέξιν τοῦ ἔπους. Ἐστὼ ὡς παράδειγμα τὸ ἄσματιον τοῦτο ἐκ τοῦ χειρογράφου τῆς Ἀνδρου (στ. 224):

1) *Krumbacher Iigenis* σ. 324. στ. 38.

2) Σακελλαρίου Κυπριακά τ. Γ' σ. 36 ('Αφ' ἦς).

Ἦρωε, δυνάστα φοβερέ, χρυσοπτερυγοφόρε,
 ὅπου ἔχεις δύναμιν πολλήν καὶ σύρναιε τὰς καρδίας,
 τρέμω τὴν ἐξουσίαν σου, φοβοῦμαι τὴν ὀργὴν σου,
 καὶ τὴν ἰσχὺν σου τὴν φρικτὴν οὐ δύναμαι βαστάζειν 1).

Τὸ ἄσματιον τοῦτο, ὅπερ ἐμιμήθη καὶ ὁ μεσαιωνικὸς ποιητὴς τοῦ Λυβίστρου καὶ τῆς Ῥοδάμνης 2), εἶναι δημοτικόν, περιλαμβανόμενον καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν μεσαιωνικῶν δημοτικῶν ἰσμάτων, ἣν αὐθαирέτως ὠνόμασεν Ἀλφάβητον τῆς ἀγάπης ὁ Γερμανὸς ἐκδότης :

Ἦρωε, δυνάστα φοβερέ, χρυσοφθερουγοφόρε,
 τρέμω τὴν ἐλικίτζαν σου, φοβοῦμαι τὴν θωριάν σου 3).

Ἄλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ στίχου ὑπεμφαίνει τὴν ἐπίδρασιν τῶν δημοτικῶν ἰσμάτων. Ἐν τῇ δημῳδῇ στιχουργίᾳ οἱ στίχοι τῶν ἰσμάτων εἶναι ἀπηρτισμένοι πάντες, ἐκάστου ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὴν διάνοιαν πᾶσαν ἢ τοῦλάχιστον ἀποτελοῦντος τελείαν φράσιν· συχνάκις δ' ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμιστιχίῳ ἐπαναλαμβάνεται τὸ αὐτὸ ἢ παραπλήσιον νόημα τοῦ ἐν τῷ πρώτῳ. Καὶ ἐκεῖνον μὲν τὸν χαρακτήρα ἔχουσι κοινὸν κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὰ εἰς πολιτικοὺς στίχους συντεθειμένα ἔργα τῶν βυζαντινῶν στιχουργῶν, τῆς δ' ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμιστιχίῳ ἐπαναλήψεις, κατὰ τὰ ἑξῆς ἡμῖν δείγματα προπάντων ἢ διασκευῆ τοῦ Ἐσχωριαλίου χειρογράφου. Πρὸς ἀπόδειξιν ἀναγινώσκω στίχους τινὰς ἐκ ταύτης :

καὶ τῆς ἀγούρου ἀλλεγῆ, ὡς τὸ παραγγέλλει.
 Ὅτι ἦσαν κάμποι ἐν ἄρσι καὶ κάμματα μεγάλα.
 Ἦτον δ' ὁ καλάμιος ὄστος καὶ ὑπὸ ῥοσσὸς ὁ τόπος 4).
 Καὶ παλληκάριν γίνετον κροναίον καὶ ὠραῖον 5).
 Λογάριν ἔχεις περισσὸν ἀσίηον καὶ χρυσάφιν.

Ἐναργέστερον δὲ καταδεικνύει τὴν σχέσιν τῶν διασκευῶν πρὸς τὴν

1) Τὸ χειρόγραφον ἔχει «δὲν δύναμαι γὰ βαστάζω». Ἄλλα ἄσματικα ἢ ἔχνη αὐτῶν ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Ἀνδρου ἐν στ. 261 καὶ ε. 914—9. 1966—1974. 2955—2961. 4487—95. 4496. 4500. 4508.

2) Wagner Trois poèmes grecs σ. 251 στ. 317 καὶ σ. 254 στ. 448.

3) Wagner Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης σ. 44 ἀρ. 76. Τὸ χειρόγρ. ἔχει «Προδουνάστε φ.». Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ὅτι παρανοήσας τοῦτο ὁ Wagner καὶ μεταφράσας τὸν πρῶτον στίχον Gewalt'ger Ritter, hoher Herr mit deinem goldnen Helmbusch (Κραταῖά ἱππότα, αὐθέντα μὲ τὸν χρυσοῦν λόφον τοῦ κράνους) ὑπέλαθεν ὅτι ἀναφέρεται εἰς τοὺς Ἰωαννίτας ἱππότας καὶ φέρει αὐτόν ὡς ἐν τῶν ἰσχυροτέρων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς Ῥοδίας προελεύσεως τῶν ἰσμάτων. Καὶ ἄλλας δὲ παρανοήσεις δεῖκνύει ἡ γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ ἰσματος τοῦτου. Τὸ ἐλικίτζα εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ ἡλικία (ἀνάστημα).

4) Οὕτω πρέπει γ' ἀναγνώσθῃ ὁ στίχος, ὅστις ἕνεκα τῆς παρατομίας φαίνεται τεταραγμένος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Κρουμβάχερ, ἀναγινώσκοντος «Ἦτον ὁ καλάμιος ὄστος» Καλάμιος ὁ καλαμῶν.

5) Οὕτως ἔγραψα πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ : «Καὶ ἐγίνετον παλληκάριν, ἢ. καὶ ὦ.»

δημώδη ποιήσιν ἢ πολλαχοῦ ἐμφαινομένη συμφωνία ἰδεῶν καὶ παραστάσεων πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ. Ἡ προσπάθεια, ἣν καταβάλλουσι πάντες οἱ γράφοντες κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὅπως μὴ παρεκκλίνωσι τῶν κρατουσῶν ἰδεῶν, μάλιστα δὲ τῶν θρησκευτικῶν, περικαλύπτει, οὕτως εἶπεν, τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων διὰ πυκνοτάτου ὁμοιομορφου πέπλου, ὑπὸ τὸν ὅποιον δυσχερέστατον εἶναι νὰ διακριθῶσι προλήψεις καὶ δοξασίαι, ἃς οὗτοι κοινὰς εἶχον μετὰ τοῦ λαοῦ. Ἄν δὲ που διαρρήξασαι τὸ κάλυμμα ὑπεκφαίνονται, ὡς χλόη προκύπτουσα ὑπὸ στῆμα χιόνος, χαρίεσσα εἰκό- νες, ἀκραιφνή διαφυλάττουσαι τὸν δημώδη τύπον, πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τοῦτο εἰς ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ γράφον- τος, ἢ εἰς ἀδυναμίαν αὐτοῦ νὰ μεταβάλῃ καὶ καταστήσῃ ἀγνώριστα τὰ ἄλ- λοθεν παραλαμβανόμενα. Οὕτως ἐκπληττόμεθα σφόδρα ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ θανάτου τοῦ Ἀκρίτου μεταξὺ ψυχωφελῶν καὶ τετριμμένων στοχασμῶν περὶ θανάτου καὶ ματαιότητος τοῦ κόσμου ἀκούοντες τὸ ὄνομα τοῦ Χάρωνος, τοῦ μόνου τῶν ἀρχαίων θεῶν, οὗ διετήρησεν ἀκμαίαν τὴν πίστιν ὁ ἑλληνικὸς λαός, καὶ παρατηροῦντες ὅπόσον ἀδεξίως ἕκαστος τῶν διασκευαστῶν προσ- παθεῖ νὰ κολάσῃ τὴν ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων ὑμνουμένην πάλιν τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου· ὁ μὲν πλάττων ἀγγέλου τὸν ἄριστον ἐπιφαινόμενον εἰς τὸν Διγενῆ, ὁ δὲ ἀναφέρων ὅτι «ὁ θάνατος τὸν πέλει εἰς τὸ παλάτι μέσα», ἄλλος, ὁ τῆς Κρυπτοφόρης διασκευαστῆς, κἀπὶ τὸν ἥρωα λέγοντα ὅτι αὐτὸν τὸν ἀπείρητον ὁ Χάρων ἐκ παντὸς τράπη καὶ φανταζόμενος ἀγγέλου Κυρίου παραλαμβάνοντας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ὁ τῆς Τραπεζοῦντος ὑπο- βάλλων εἰς τὸ στόμα τῶν ἰατρῶν τοὺς λόγους τοῦ Χάρωνος. Ἐπίσης ἐκ- πληττόμεθα ἀκούοντες τοὺς θρήνους ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Διγενῆ, ὄντας ἀπη- χήσεις γνωστῶν μοιρολογίων καὶ περιέχοντας παραστάσεις τῶν ἐν Ἄδου, συμφώνους μὲν πρὸς τὰς δημώδεις δοξασίας, ἀλλ' ἀσυμβιδάστους πρὸς τὰς χριστιανικὰς καὶ καθόλου ἀπαδούσας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν εὐσεβῶν διασκευαστῶν. Ἐνδεικτικώταται δ' εἶναι καὶ αἱ μεταβολαί, ἃς ἐπήνεγκον οὗτοι εἰς τὸ ἐπεισόδιον τῆς συναντήσεως τοῦ ἀρτιγάμου Διγενῆ καὶ τῆς νεαρᾶς γυναικὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Δράκοντος εἰς τὸ Βλατολιβάδιον, ἐπεισόδιον γνωστὸν ἐκ δημοτικῶν ἀσμάτων ἐξ οὗ ἀτέχνως προσεπάθησαν ν' ἀφαιρέσωσι πᾶν τὸ φανταστικὸν καὶ ἀπίθανον.

Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ἔχει κοινὰ τὸ ἔπος τοῦ Ἀκρίτου καὶ πρὸς ἄλλα ἑλ- ληνικὰ ποιήματα τῶν μέσων χρόνων, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν *Διήγησιν τοῦ Ἀχιλλέως*, τὸν *Ἀπόκοπον* τοῦ Μπεργαδῆ, τὴν *Ρίμαν εἰς τὸν Ἄδην* τοῦ Πικατόρου καὶ τὰ ποιήματα *Περὶ ξενιτείας* καὶ *Περὶ γέροντος*. Ὅτι ὁμοῦ διακρίνει αὐτὸ πάντων τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς μέσης ἑλληνικῆς λογο- τεχνίας καὶ ἀναδεικνύει τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ οὐ μόνον ἐπὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπικῶν ποιημάτων τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν, εἶναι ἢ ἀκμαία δια- τήρησις ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἀπέρ-

ρευσε τὸ βυζαντινὸν ἔπος Ἐπὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν χωρῶν τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου, ὧν διὰ βαρβάρου βίας ἐπιχειροῦσιν οἱ Βούλγαροι νὰ ἐκριζώσωσι καὶ ἐξαφανίσωσι τὸν ἑλληνισμόν, μέχρι τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου ἄδονται μέχρι τοῦ νῦν ἄσματα, ἀφηγοῦμεν τούς ἄθλους καὶ τὰς περιπετείας τοῦ Διγενῆ καὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀπελάτας καὶ τοὺς Σαρακηνούς, καὶ φέρονται διὰ στόματος παραδόσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τόπους καὶ ἀντικείμενα, μεθ' ὧν συνδέεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εἰς ταῦτα ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐγκατέπλεξε μύθους, ὧν τοὺς πλείστους παρέλαβεν ἀνακαινίσασα ἐκ τῆς πλουσίας μυθικῆς κληρονομίας τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀπήρτισε τὸν ἰδεώδη τύπον ἥρωος νεαροῦ, ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, κραταιοῦ, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, καὶ ἐνδόξου, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἶπεῖν, εἰς τὸν Διγενῆ Ἀκρίτην ἀποκορυφούνται οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἐν αὐτῷ συμβολίζεται ἡ μακράων καὶ ἀληκτος πάλη τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον. Ἡ πάλη αὕτη ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα, περὶ ὃν κυρίως στρέφεται ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ περίοδον ὑπερχιλιετή, μετὰ θαυμαστῆς δ' εὐστοχίας ἐκ ταύτης παρέλαβεν ὁ λαὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐποποιίας αὐτοῦ.

Καὶ ἡ ἐποποιία αὕτη πρόκειται ἰσχυρῶς ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασιν ὅσον ἐνδέχεται πλήρη καὶ ἀπληρτισμένη. Ἐκ τῆς τῆν ἐπικὴν ὕλην διασκευάζει εἰς ἐπεισοδιακὰ αὐτοτελῆ ἄσματα, ὅσα ἡμέτερος λαὸς πρῶτον ἐν τῇ ἐποποιίᾳ αὐτοῦ περαιτέρω συγχωνεύσας, πολλὰ ἐπεισόδια εἰς ἓν ἄσμα καὶ τὰ ξας πάντα τὰ ἐπεισόδια περὶ ἓν κέντρον. Ἄν ἀνεφαίνετο μεγαλοφυῆς ποιητῆς, δυνάμενος νὰ συγκροτήσῃ ταῦτα καὶ συναρμόσῃ εἰς εὐρὺ σύνολον, θὰ ἐδωροφόρει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἔπος ἐφάμιλλον τῆς Ἰλιάδος, διότι ἡ ὕλη αὐτοῦ δὲν ὑστερεῖ κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῆς ὕλης τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Οἱ συνθέσαντες τὰς σφισομένας διασκευὰς ἦσαν ὑποδεέστεροι τοιαύτης ἐπιβολῆς, ἄλλως δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον, σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἦτο ἡ ποιήσις ἔπους. Οὐδὲν ἦττον ἀπὸ ἀλλῆς ἀπόψεως ἐξετάζοντες τὴν παρὰ τῷ λαῷ φερομένην ἐπικὴν ὕλην καὶ τὰς ἀτελεῖς ἀποπείρας πρὸς συναπαρτισμὸν αὐτῆς εἰς ἐνιαῖον καὶ ἀρμονικὸν σύνολον διδακτικώτατα συνάγομεν πορίσματα συντελοῦντα εἰς διαφώτισιν σπουδαιστάτου φιλολογικοῦ ζητήματος, τοῦ ὁμηρικοῦ. Τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα διεφωτίσθη μεγάλως διὰ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἄλλων λαῶν, παρ' οἷς ὅπωςδήποτε εἶναι δυνατὴ ἡ ἄμεσος παρατήρησις Ἡ φιλολογία ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις ἐκ τῆς μελέτης τῶν δημοδῶν ἄσμάτων τῶν Κιργίσιων, ἤτοι τῶν Κοζάκων τῶν στεππῶν, ἅτινα ἱστορικὸν πυρῆνα ἔχουσι τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους τοῦ λαοῦ τούτου πρὸς τοὺς Σίνας καὶ τοὺς Καλμούχους κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, καὶ τῆς τῶν ἄσμάτων ἄλλου ταταρικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀθακάν, ἔλαβεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τῆς ἐπικῆς ποιήσεως. Ζητεῖ δὲ νὰ εἰκάσῃ τὸν τρόπον τῆς

συνθέσεως τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν φαινομένων, ἅτινα παρουσιάζουσιν ἢ δημῶδης ἠρωϊκῆς ποιήσεως τῶν Σέρβων καὶ αἰ βυλτναι τῶν Μεγαλορώσων, καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκ τῶν δημοδῶν ἄσμάτων τῶν Ἑσθωνῶν καὶ τῶν Φιννίων ἀπηρτίσθησαν ὑπὸ συγχρόνων λογίων περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τεχνητὰ ἔπη, τὸ *Καλεβιποέγ* καὶ τὸ *Καλεβάλα*. Ἄν ἡ προσοχὴ τῶν φιλολόγων στραφῇ καὶ εἰς τὰκριτικὰ ἄσματα, οὐδεμίαν ἀμφιβολία, ὅτι ἀπλετοὺν θὰ ἐπιχυθῇ φῶς εἰς τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα, καὶ ὃν ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας, ὅπου ἐγεννήθησαν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη.

Πρὸς σαφῆ κατανόησιν τῆς σημασίας τῶν ἄσμάτων τούτων καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας αὐτῶν ἀναγκαῖον εἶναι πρῶτον μὲν νὰ διακριθῶσιν ἐκ τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιήσεως ἡμῶν τὰναγόμενα εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον, ἔπειτα δὲ νὰ προσδιορισθῶσιν, ὡς ἔνεστιν, ἀκριδέστατα οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἐποιήθησαν τὰρχέτυπα καὶ οἱ τύποι, ἔπου ἐν ἀρχῇ ἐπεχωρίαζον, καὶ τρίτον νὰ καθορισθῇ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰς ἐπικὰς διασκευάς.

Ἀσφαλεστάτην βάσιν πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων παρέχουσι κατὰ πρῶτον λόγον αἱ ἐπικαὶ διασκευαὶ. Εἶναι ἀνεξαιρέτως, τὰναφερόμενα εἰς πρόσωπα μνημονευόμενα ἢ εἰς ἐπεισόδια περιλαμβανόμενα ἐν αὐταῖς. εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀκριτικά. Ἰδιότης καὶ τὰναφερόμενα εἰς ἐπεισόδια ἀγνωστά εἰς τὸ ἔπος, ἅτινα ἕως ἄρτι δεικνύουσιν ὡς ἀκριτικά διάφορα τεκμήρια, ὧν σπουδαιότατον εἶναι ὀνόματα, συνταυτιζόμενα πρὸς τὰ ἐν τῷ ἔπει, ἀναφερόμενα δὲ σπανίως μὲν ἐν πάσαις ταῖς παραλλαγῆς τῶν ἄσμάτων ἐκάστου ἐπεισοδίου, συχνότατα δ' ἐν μιᾷ μόνῃ. Ὅθεν πολλάκις ἄσματα, ἅτινα ἐφαίνοντο ἄσχετα πρὸς τὰκριτικά, ἐκ μιᾶς παραλλαγῆς αὐτῶν, ρητῶς κατονομαζούσης τὸν Διγενῆ Ἀκρίτην ἢ ἄλλον τινὰ τῶν οἰκείων ἢ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ἀποδεικνύεται ὅτι πρέπει νὰ συγκαταλεχθῶσιν εἰς ταῦτα. Εἶναι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὀνόματα τοσοῦτον παρεφθαρμένα, ὥστε θὰ καθίσταντο δυσδιάγνωστα, ἂν μὴ ἐκ τῆς ἀντιβολῆς διαφόρων παραλλαγῶν κατεφαίνετο ἡ βαθμιαία παραφθορὰ αὐτῶν. Οὕτως αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ Διγενῆ φέρονται πολὺ τύποι, ὡς ὁ Ἰγενῆς, Διενῆς, (ἐν Κύπρῳ καὶ Ριενῆς κατὰ συμφυρμὸν πρὸς τὴν Ρήγγαιναν), Γηγενῆς, Διονύς, Δαρδανῆς, καὶ τέλος ἐπὶ τοσοῦτον παραφθείρεται τοῦτο καὶ ἁμαυροῦται, καὶ ὃν εἰς πολυπληθῆ ἄσματα, ὥστε μεταπίπτει εἰς τὰ κοινότατα Γιάννης, Γιάννος, Γιαννάκης, Γιαννακός, Μωρόγιαννος. Ὁ Ἐμίρης λέγεται Ἐμιραλής, Μιραλής, Μιριολής, Ἀμιράς, Ἀρμούρης, τοῦτον δὲ τὸν τύπον εὐρίσκομεν ἐν τῷ παλαιῷ δημοτικῷ ἄσματι, ὅπερ ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Πετροπόλει βιβλιοθήκης ἐδημοσίευεν ὁ Δεστούνης. Τὸ ὄνομα Χαρσιανίτης, ἔπερ βλέπομεν μνημονευόμενον ἐν τισὶ κειμένοις τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ¹⁾),

1) Ἐπιδημία Μάξαρ σ. 215, 218 Ellissen. Acta patriarch. Cp. τ. II σ. 476, 478.

δηλοῦν τὸν καταγόμενον ἐκ τοῦ Χαρσιανοῦ θέματος, τῆς πατρίδος τοῦ Διγενῆ¹, φέρεται ὑπὸ τοὺς τύπους Χαρζανῆς, Χαρζανάκης, Χαντζανῆς, Χαντζανάκης, Γαρζανῆς, σοῦρ Γιαννάκης, σοῦρ Τζανάκης, σοῦρ Γιαννῆς κτλ. Ὁ γηραιὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἀπελατῶν φέρει ἐν τῷ ἔπει τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν βασιλέων τῆς Κομμαγηνῆς, ὑποδεικνύον τὴν καταγωγὴν του ἐκ τῆς χώρας ταύτης, εἰς δὲ τὰ δημοτικὰ ἄσματα τρέπεται τὸ Φιλόπαππος εἰς Χιλιοπαπποῦς, Παλιοπαπποῦς, Καριοπαπποῦς. Ὁ ἀντίπαλος τοῦ Διγενῆ ἥρωος Συρόπουλος, γίνεται Συγρόπουλος, Σκληρόπουλος, Στερόπουλος, Φτερόπουλος. ἐν Καρπάθῳ δὲ μεταβάλλεται εἰς τὸ Σιναφινόπουλο. Ὁ ποταμὸς Εὐφράτης ὅστις μένει ἀκόμη Ἀφράτης ἐν τῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη, γίνεται Ἀβράτης καὶ Ἀβρίτης, καὶ ἐν ἄσματι τῆς Νάξου Ἀκράτος.

Πολλάκις δὲ καὶ τὰ ὀνόματα συγχέονται, ἄλλων ἀντ' ἄλλων μνημονευομένων ἐν ταῖς παραλλαγαῖς τοῦ αὐτοῦ ἄματος, καὶ παντελῶς παραλείπονται. Πλὴν τῆς παραφθορᾶς ταύτης τῶν ὀνομάτων τὰ κριτικὰ ἄσματα ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἄλλας πολλὰς μεταβολάς, δυσχεραίνουσας τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχικοῦ τύπου αὐτῶν. Αἱ μεταβολαὶ αὗται συνίστανται εἰς παρεμβολὴν στίχων ἐξ ἑνὸς ἄματος εἰς ἄλλο ἢ καὶ ὀλοκλήρων ἐπεισοδίων ἐξ ἑνὸς κύκλου ἄματων εἰς ἄλλον, εἰς τὴν παράλειψιν λεπτομερειῶν ἀκαταλήπτων διὰ τὴν ἐπιβύθιστον λήθην τῶν ἐκλειοιπύτων πραγμάτων, εἰς ἃ ἀνεφέροντο, εἰς τὴν ἀντικατάστασιν λέξεων ἢ τύπων παλαιωθέντων διὰ νεωτέρων, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν παλαιότερων γεγονότων διὰ συγχρόνων παραπλησιῶν ἢ ἀναλόγων. Ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα τῶν τοιούτων παραφθορῶν, ἐξ ὧν ἄχρωμα καὶ ἀόριστα ἀποβαίνουσι τὰ ἄσματα, καὶ παντελῶς ἀδύνατος θὰ καθίστατο ἢ ἀναγνώρισις τῆς συναφείας αὐτῶν πρὸς τὸ ἔπος τοῦ Ἀκρίτου, ἀν δὲν ὑπῆρχον πρὸς διαφώτισιν ἡμῶν τεκμήρια ἐν παραλλαγαῖς αὐτῶν, παρέχει δημῶδες ἡπειρωτικὸν ἄσμα, περὶ οὗ ἐπιτραπήτω μοι ν' ἀπασχολήσω ὑμᾶς ἐπ' ὀλίγον.

Τὸ ἄσμα διηγεῖται ὅτι πατήρ τις εἶχε δεκαοκτὼ υἱοὺς καὶ δεκαοκτὼ νύμφας. Κατώκουν ὁμοῦ καὶ ἐδείπνουν πάντες εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν. Ὁ νεώτατος αὐτῶν ἐζήτησέ ποτε τὴν εὐχὴν τοῦ πατρός, ἵνα μετὰ τῶν ἀδελφῶν ἀπέλθωσιν εἰς κυνήγιον. Ὁ πατήρ δίδει τὴν εὐχὴν του, ἐπιτρέπει νὰ κυνηγήσωσιν ὅπουδῆποτε ἤθελον, ἀλλὰ παραγγέλλει νὰ μὴ πλησιάσωσι α'ς τοῦ Γιαννίνου τὰ βουνά», διότι ἐκεῖ φωλεύει ἕνα στοιχειό, τὸ ὅποιον θὰ τοὺς φάγῃ. Οἱ ἀδελφοὶ ὁμῶς παρήκουσαν τὴν πατρικὴν ἐντολήν. Τὴν νύκτα ἢ σύζυγος τοῦ νεωτάτου ἀδελφοῦ ἐξηγέρθη ἐντρομος ἐκ τοῦ ὕπνου καὶ ἔσπευσε ν' ἀνακλιθεῖ εἰς τὴν πενθερὰν καὶ τὸν πενθερόν της τὸ καταταράζαν αὐτὴν ὄνειρον. Εἶδεν ὅτι εἶχε μία κλῶσσα μὲ δεκαοκτὼ πουλάκια καὶ ὅτι

1) Καρολίθης ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου 1906 σ, 195.

ὄρνειον καταπτάν «πῆρε τὰ πουλιά, καὶ ἀπόμν' ἢ κόττα μόνη». Τὸ ὄνειρον ἐξήλου σαφῶς τὸν θάνατον τῶν δέκα ὀκτώ ἀδελφῶν. Ὁ πατήρ ἀρπάζει τὸ τουφέκι του, ζώνεται τὸ σπαθί του καὶ σπεύδει πρὸς ἀναζήτησιν τῶν υἱῶν του. Συναντήσας εἰς τὸ βουνὸ τὸ στοιχειὸ τὸ χαιρετᾷ καὶ τὸ ἐρωτᾷ, ἂν εἶδε τὰ δεκαοκτὼ πικιδιά του. Τὸ στοιχειὸ ἀπαντᾷ, ὅτι ἀγνοοῦν ὅτι ἦσαν παιδιὰ του τὰ κατέπιεν ὄλα. Ὁ πατήρ φονεύει τότε τὸ στοιχειὸ καὶ ἐξάγει ἐκ τῆς κοιτίας αὐτοῦ τὰ τέκνα του, ὧν μόνον ἕξ ἐπέζων ἐκ τῶν δεκαοκτώ¹⁾).

Παρατηρήσατε βεβαίως ὅποσον ἄοριστα καὶ συγκεχυμένα εἶναι ταῦτα. Οὐδὲν ὄνομα ἀναφέρεται πλὴν ἐνὸς τοπικοῦ, τοῦ Γιαννίνου τὰ βουνά, ὄνομα ἀνυπάρκτου ὄρους, πλασθὲν βεβαίως κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὰ Ἰωάννινα πρὸς ἀντικατάστασιν ἄλλου ἀγνώστου εἰς τὸν Ἡπειρώτην τραγουδιστὴν. Οὐδὲν ἐξηγεῖ, διατί κατὰ τὴν συνάντησιν προσαγορεύει ὁ πατήρ τὸ στοιχειὸ, καὶ διατί τοῦτο ἀπολογεῖται διὰ τὴν κατάποσιν τῶν υἱῶν του προβάλλον ἀγνοίαν. Τὸ πλῆθος τῶν υἱῶν εἶναι μέγα, συναισθανόμενος δὲ ὁ ποιητὴς τοῦ ἄσματος ὅποσον ἀπίθανος ἦτο ἡ κατάποσις καὶ ἡ διατήρησις ἐν τῇ ζωῇ τοσοῦτων ἀνθρώπων, πλάττει ὅτι μόνον τὸ τρίτον αὐτῶν ἐξήχθη ζῶν ἐκ τῆς γαστρὸς τοῦ θηρίου, ὡς νὰ ἦτο τοῦτο πιθανώτερον.

Ἐν ἐτέρῳ ὁμοίῳ ἠπειρωτικῷ ἄσματι τῆς Κωνσταντῆς ὁ πατήρ ὀνομάζεται Γιάννης, δηλονότι ἔχει τὸ παρεφθαρμένον ὄνομα τοῦ Διγενῆ. Σπεύδων πρὸς σωτηρίαν τῶν υἱῶν του ὀπλιζέται ὄχι μὲν τουφέκι, ἀλλὰ μὲν κοντάρι καὶ σπαθί. Τὸ θηρίον ἔχει ἐννέα κεφαλὰς, ὡς ἡ Λερναία Ὕδρα, ἀποκτείνας δ' αὐτὸ ὁ Γιάννης ἐξάγει ἐκ τῆς γαστρὸς αὐτοῦ ζῶντας καὶ τοὺς ἐννέα υἱούς του²⁾).

Ἐν κεφαλληνιακῇ παραλλαγῇ³⁾

Δώδεκα γιοὶ τοῦ Διγενῆ πάνε νὰ κυνηγήσουν.

Ὁ πατήρ νοθετεῖ αὐτοὺς νὰ μὴ ὑπάγωσιν εἰς τοῦ Ἐλάτου τὸ βουνό, διότι εὐρίσκεται ἐκεῖ ἓνα κακὸ θηρίον. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ κυνηγοῦντες καθ' ὄλην τὴν ἡμέραν οὐδὲν ἠγρευσαν, παρήκουσαν τὴν πατρικὴν συμβουλήν, καὶ εὗρον τὸν θάνατον βροφηθέντες ὑπὸ τοῦ θηρίου. Ἡ συμφορὰ ἀποκαλύπτεται δι' ὄνειρον εἰς μίαν νύμφην τοῦ Διγενῆ, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἠπειρωτικῷ ἄσματι. Παρασιωπῶνται δὲ τὰ περὶ τῆς σωτηρίας ὑπὸ τοῦ πατρὸς. Οὕτως ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κεφαλληνίᾳ, εἰς τοῦ Ἐλάτου τὸ βουνό, τὸν ἀρχαῖον Αἶνον, ἡ δὲ διήγησις οὐδὲν παρουσιάζει τὸ ἀπίθανον, συμφωνοτάτη οὖσα πρὸς ἐπιχωρίους παραδόσεις, ἐχούσας τὴν ἐπίφασιν ἱστορικῆς ἀκριβείας, διότι ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ ἐπισήμου ἐγγράφου, ἀποκειμένου εἰς τὸ ἀρ-

1) Ζωγράφειος ἀγών Α' σ. 58—59.

2) Ἀραβαντινοῦ Συλλογὴ δημο. ἄσμ. σ. 272 ἀρ. 452.

3) B. Schmidt Griech. Märchen, Sagen u. Volkslieder σ. 206 ἀρ. 65.

χειον τῆς Κεφαλληνίας· κατὰ ταύτας ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Αἴνου διητᾶτο ἄλλοτε τεράστιος τὸ μέγεθος δράκων, πολὺν ἐπιφέρων ὄλεθρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ βοσκήματα ¹⁾).

Αἱ τρεῖς αὗται παραλλαγαὶ οὐδὲν ἐνέχουσι τὸ ὑποδεικνύον καὶ ἀπωτάτην σχέσιν τοῦ ἄσματος πρὸς τὴν ἐποποιίαν τοῦ Ἀκρίτου. Τὸ ὄνομα τοῦ Γιάννη τῆς ἠπειρωτικῆς καὶ τοῦ Διγενῆ τῆς κεφαλληνιακῆς ἠδύνατο ν' ἀποδοθῆ εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν. Ὁ Διγενῆς τοῦ ἔπους ἀποθνήσκει ἄπαις, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, διὸ καὶ ὁ ἐκδότης τῆς κεφαλληνιακῆς παραλλαγῆς, ἀνὴρ εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἐμπειρότατος γνώστης τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας, ὁ B.Schmidt, διαρρήδην ἀποφαίνεται, ὅτι οὐδὲν κοινὸν ἔχει ὁ Διγενῆς τῆς παραλλαγῆς ταύτης πρὸς τὸν ἥρωα τοῦ ἔπους καὶ τῶν δημῶδων παραδόσεων. Ὅθεν σφόδρα παράτολμος καὶ ἀπιθανωτάτη θὰ ἐφαίνετο πᾶσα εἰκασία περὶ ὑπαγωγῆς καὶ τοῦ ἄσματος τούτου εἰς τᾶκριτικά.

Καὶ ὁμοῦς ἄδεται μέχρι τοῦδε ἐν Φερτακαίοις τῆς Καππαδοκίας ἀρτιωτέρα καὶ ἀδιαφθορωτέρα παραλλαγῇ, οὐδεμίαν καταλείπουσα ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπεισοδίου τοῦ ἔπους. Ὁ πατὴρ ἐν ταύτῃ ὀνομάζεται Ἀνδρόνικος, ὡς ὁ πάππος τοῦ Διγενῆ, καὶ εἰς τῶν υἱῶν αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ὡς ὁ θεῖος τοῦ Διγενῆ ἐν τῷ ἔπει· ὁ ἴσως καμπληθῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, ὁ μικρὸς Κωνσταντῖνος τῆς διασκευῆς τῆς Κρουτοπέρρης ²⁾, οὗ τὸ ὄνομα διασώζεται καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἀλβανεῖς τῆς Σικελίας συνδεσμένον μετὰ παραδόσεων καὶ δημοτικῶν ἄσμάτων ἐλλημμένων ἐξ ἐλληνικῶν τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ³⁾. Ὁ Ἀνδρόνικος παραγγέλλει εἰς τοὺς υἱοὺς του κυνηγοῦντες νὰ μὴ κατέλθωσιν εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτι ἐκεῖ

Συγρόπουλος ἐφύτρωσε καὶ τρώει τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ Συγρόπουλος οὗτος, ὁ εἰς πολλὰ δημῶδη ἄσματα μνημονευόμενος ἀντίπαλος τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, οὗ τὸ ὄνομα μαρτυρεῖ τὴν ἐκ Συρίας, μᾶλλον δ' ἐκ Καππαδοκίας καταγωγὴν ⁴⁾, δὲν διευκρινεῖται ἐν τῷ ἄσματι, ἂν εἶναι θηρίον ἢ ἄνθρωπος. Εἶναι ὁμοῦς ἀδελφοποιτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁμόσας αἰδίων φίλιαν πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου υἱοί, συναντήσαντες αὐτόν καὶ μαθόντες παρ' αὐτοῦ τοὺς δεσμούς, δι' ὧν συνεδέετο πρὸς τὸν πατέρα των, ἐκ νεανικῆς ὑπερφροσύνης, μὴ καταδεχόμενοι νὰ ὀφείλωσι τὴν ζωὴν των εἰς ἄλλο αἷτιον καὶ ὄχι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνδρείαν, τῷ λέγουσιν, ὅτι ἐξέλιπον οἱ δεσμοὶ οὗτοι :

¹⁾ Ἀνδρόνικος ἀπέθνηκε, πῆγεν ἀδερφοσύνη.

²⁾ Ἀνδρόνικος ἐχάθηγε, ἐχάθην ὁμοσίτου.

1) Πολίτου Παραδόσεις σ. 977 κ ε.

2) Α' 131.

3) Archivio per lo studio delle tradizioni popolari 1900 σ. 414.

4) Σύροι ἢ Λευκόσυροι ὀνομάζονται καὶ οἱ Καππαδοκαί. Πρβλ. Στράβ. σ. 737 Στέφαν. Βυζ. λ. Σύρος.

Τὴν οἰκτρὰν τύχην τῶν τέκνων του μανθάνει ὁ Ἀνδρόνικος ἐξ ἀπαισίων σημείων. Ὁ ἄρτος, ὃν ἔτυχε νὰ τρώγῃ, μετεβλήθη εἰς λίθον καὶ ὁ οἶνος εἰς αἷμα. Ἐγερθεὶς προστάσσει νὰ τῷ κομίσωσι τὸ ρόπαλόν του, ὅπερ εἶχε βάρους τεσσαράκοντα λιτρῶν καὶ τὴν ἀμφίστομον σπάθην του, ἱππεύσας δὲ τὸν θαυμάσιον Ἴππον του σπεύδει πρὸς τὸν Συγρόπουλον. Οὗτος βλέπων ζῶντα τὸν ἀδελφοποιτόν του, ὃν ὑπέθετε νεκρόν, ἐρεύγεται τοὺς υἱοὺς τούτου, οὓς εἶχε καταπῆγ μετὰ τῶν θωράκων καὶ τῆς ἄλλης πανοπλίας αὐτῶν. Πάντες ἐξῆλθον τῆς κοιλίας αὐτοῦ ἀλώδητοι, πλὴν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπολέσαντος τὸν μικρὸν δάκτυλον¹⁾.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, τὸ διὰ τοῦ καπαδοκικοῦ ἄσματος πιστούμενον, εἶναι ἀνανέωσις ἀρχαίων ἐλληνικῶν μύθων περὶ τῆς καταπόσεως τοῦ Ἰάσονος ὑπὸ τοῦ φυλάσσοντος τὸ χρυσοῦν δέρας δράκοντος, τοῦ Ἡρακλέους ὑπὸ τοῦ κήτους, εἰς δὲ ἐξετέθη βορὰ ἢ Ἡσιόνη, καὶ τοῦ Περσέως ὑπὸ τοῦ μέλλοντος νὰ καταφάγῃ τὴν Ἀνδρομέδαν κήτους²⁾. Ὡς δ' ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἀκριτικοῦ ἄσματος ἀπώλεσε τὸν μικρὸν δάκτυλόν του, καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἀπέβαλεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τὴν τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τρίχα. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι οὗτοι μῦθοι εἶναι σχεδὸν ἄγνωστοι, καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι διὰ τῆς ἀπὸ στόματος παραδόσεως διειρηθήσαν παρὰ τῆς ἐλληνικῆς λαοῦ. Τὸν περὶ τῆς καταπόσεως τοῦ Ἰάσονος ὑπὸ τοῦ δράκοντος οὗτοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μνημονεύει, μᾶς ἀποκαλύπτει δ' αὐτὸν γραφῇ ἀρχαίου ἀγγείου. Ἄλλη ἀγχειογραφία ἀπεικονίζει τὴν κατάποσιν τοῦ Ἡρακλέους ὑπὸ τοῦ κήτους· ἀλλὰ τὸν μῦθον τοῦτον, καθὼς καὶ τὸν περὶ καταπόσεως τοῦ Περσέως, μνημονεύουσι καὶ τινες σχολιασταὶ ποιητῶν.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰκριτικὰ τῶν λοιπῶν δημῶδων ἄσμάτων, διότι ἀνευρίσκοντες ἐν τινι ἄσματι τεκμήρια ἀσφαλῆ, χαρακτηρίζοντα αὐτὸ ὡς ἀκριτικόν, ἀνευδοιάστως συνάπτομεν πρὸς τοῦτο πάντα τὰ ἔχοντα τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἄσματα καὶ τὰς παραλλαγὰς αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἀναγνωρισθέντων δὲ μέχρι τοῦδε ἀκριτικῶν ἄσμάτων ἀπκριτίζεται, ὡς πρὸ μικροῦ εἰπομεν, πλῆρες τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ, περιλαμβάνον καὶ ἐπεισόδια ἄγνωστα εἰς τοὺς διασκευαστὰς τοῦ ἔπους ἢ ἀπὸ σκοποῦ παραλειφθέντα ὑπ' αὐτῶν.

Πρὸς προσδιορισμὸν δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐποιήθησαν τὰκριτικὰ ἄσματα, ἀναγκαζόμεθα ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς ἐμμέσους τινὰς μαρτυρίας καὶ νὰ προσφύγωμεν εἰς εἰκασίας ἀφορμώμενοι ἐκ τινῶν ἐν αὐτοῖς τεκμηρίων. Τὰ

1) Δελτίον τῆς Ἱστορ. ἐταιρ. τ. Α' σ. 718—9.

2) Πολίτου σ. 979 καὶ.

ιστορικά γεγονότα, αίτινα ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἄσμάτων τούτων, ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν ἀγῶνων πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους, καὶ προπάντων εἰς τὰς ἐνδόξους στρατείας ἐπὶ τὴν Ἀσίαν τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τζιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου. Ἡ λαμπροτάτη περίοδος ἐκείνη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἣν ὁ σύγχρονος Γάλλος ἱστοριογράφος αὐτῆς Schlumberger εὐστόχως ἐκάλεσε βυζαντινὴν ἑποποιίαν, παρέσχεν ὄντως τὴν ποιητικὴν ὕλην πρὸς σχηματισμὸν ἔθνικοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους. Ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ κράτους, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, ἐν τῷ Ταύρῳ καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ Ἀμανῷ, ἐφρούρουσαν τὰς κλεισοῦρας οἱ Ἀκρίται, «οἱ τὰς ἄκρας προνοούμενοι» φύλακες στρατιῶται τῆς μεθορίου. Οἱ Ἀκρίται, ἀντιστοιχοῦντές πως πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἀρματολούς, ἔργον εἶχον, ὡς ὀρίζει ἐγχειρίδιον τῆς πολεμικῆς τέχνης, οὗ ἡ συγγραφή ἀποδίδεται εἰς τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρον Φωκᾶν, «πάση μηχανῇ καὶ προθέσει καὶ ἀγρύπνῳ ἐπιμελείᾳ σπουδάζειν καὶ ἀγωνίζεσθαι τὰς τῶν Ρωμίων χώρας διαφυλάττειν τῆς τῶν ἠπολεμίων ἐπιδρομῆς ἄσινεῖς καὶ ἀνεπιβράστους». Πλὴν δὲ τῆς συντεταγμένης ταύτης δυνάμεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπῆρχον ἐν τῇ μεθορίᾳ καὶ τὰσύντακτα σώματα τῶν Ἀπελατῶν, αἵτινες παρουσιάζουσιν ἀναλογίαν τινα πρὸς τοὺς Κλέφτας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἡ σχέση τούτων πρὸς τὸ κράτος ἦτο χαλαρωτάτη, ἀπὸ ἀλλαγῆναι δὲ τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ὑπέειχον οἱ τιμαριούχοι στρατιῶται τῶν ἀκριτικῶν θεμάτων, ἐλητίζοντο τὴν ἐχθρικὴν γῆν. Ἀλλ' ἠναγκασμένοι ἵνα προΐκωνται τὸν βίον ἐκ τῆς λείας, οὐδένα δὲ ἀναγνωρίζοντες περιορισμὸν, συχνάκις ἐκάκουσαν καὶ τοὺς ὁμοθρήσκους, καὶ διὰ τοῦτο περιήρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Ἀκρίτας. Ἐκλήθησαν δ' ἀπελάται ὡς «τὰς ἀλλοτρίας ἀγέλας ἀπελαύοντες» κατὰ τὴν ἐν βυζαντινῷ νόμῳ φράσιν¹⁾, διότι ἡ ἀρπαγὴ βροσκημάτων ἔθεωρεῖτο τὸ κύριον ἔργον αὐτῶν, οὗ ἕνεκα τὸ ὄνομα τῶν λαμβάνεται ἐνίοτε ὡς συνώνυμον τοῦ ληστῆ καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ὀνομάζει λησταρχεῖον τὸ ἔπος τοῦ Ἀκρίτου. Διάγοντες βίον τυχοδιωκτικὸν καὶ φιλοκίνδυνον ὄρμων εἰς γενναίας καὶ παραδόλους πράξεις, ἀναδεικνυούσας τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν αὐτῶν.

Οἱ πόλεμοι τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατῶν πρὸς τοὺς Ἀραβὰς καὶ τὰποτελέσματα αὐτῶν, δυσπερίληπτα διὰ τὸ μέγεθος, δὲν ἐπενήργουν ἐπὶ τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ, ὅσον οἱ συνεχεῖς καὶ ἐπίμονοι ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν

1) Ὁ Krumbacher (Byz. Litteraturgeschichte σ. 418) γράφων ὅτι μέχρι τοῦδε ἐσφαλμένως ἠρμηνεύθη ἡ λέξις ἀπελάτης ὡς σημαίνουσα τὸν ἀπόβλητον, δὲν ἐγένωσκε βεβαίως ὅτι ἐν ἑτοῦς περίπτῳ πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματός του κατεδείξαμεν τὴν ὀρθὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἐν Ἐγκυκλοπαιδικῷ λεξικῷ τ. Β' λ. ἀπελάται.

πρὸς τοὺς μουσουλμάνους καὶ τῶν ἀπελατῶν πρὸς τούτους καὶ πρὸς τοὺς ἀκρίτας. Ἡ ἐντύπωσις τῶν ἀγώνων τούτων ἦτο βαθυτάτη, ἐνῶ δὲ τὰ τρόπαια τῶν βασιλικῶν κατορθωμάτων ὕμνον αὐλικοὶ ποιηταί, ὡς ὁ Θεοδόσιος ὁ διάκονος ἢ ὁ Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης, δι' ἀμοίρων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ποιητικῆς ἐξάρσεως ρητορικῶν κατασκευασμάτων, ἀνώνυμοι ποιηταὶ τοῦ λαοῦ ἔψαλλον μετὰ δυνάμεως καὶ ἀπλότητος τὰ κλέα τῶν ἐν ταῖς μεθορίαις τοῦ κράτους ἡρωικῶν προμάχων τῆς χριστιανοσύνης.

Ἄλλ' ἡ ἡρωϊκὴ ποίησις, ὅσον ἐγγυτέρω εἶναι πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τόσον πιστοτέρην καὶ μᾶλλον ἀδιάφθορον διατηρεῖ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν· ἂν δ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἢ ἱστορικὴ παράδοσις παραμένῃ ζῶσα παρὰ τῷ λαῷ, ἢ δημώδης ποίησις, καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται τῶν γεγονότων, μεταβάλλει καὶ ποικίλλει ταῦτα διὰ τῆς φαντασίας προσδίδουσα εἰς αὐτὰ τὴν γοητεῖαν τῶν θαυμάσιων ἀκουσμάτων, μέχρις οὗ ὁ ἱστορικὸς πυρὴν καταστῆ δυσδιάκριτος ἐκ τῶν περιβαλλόντων αὐτὸν μυθικῶν στοιχείων. Ἄμυδραι ἀπηχῆσεις γεγονότων συμφύρονται πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους, οὓς διεφύλαττεν ἡ ἔθνικὴ συνείδησις, ἀναζωπυρουμένους διὰ τῆς συναφείας πρὸς νεωτέρους ἥρωας, παλαιὰ παραστάσεις ἀνακαίνονται καὶ ἀποτελοῦνται οὕτω ποιητικὰ δημιουργήματα θαλερὰ καὶ ἀκμάια.

Κατὰ τοὺς χρόνους, εἰς οὓς ἀναφέρονται τὰ κριτικὰ ἄσματα, τὸ βυζαντινὸν κράτος ἦτο κύριον τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Εὐφρατίας. Αἱ μάχαι τῶν Ἀκρίτων συνάπτονται παρὰ τὴν Εὐφράτην· ὁ Διγενὴς διαβαίνει τὸν ποταμὸν καὶ πολεμεῖ πρὸς τοὺς ἐν τῇ λαιστέρᾳ ὄχθῃ Σαρακηνούς· εἰσβάλλοντες δ' οἱ Ἀκρίται εἰς τὴν Βαβυλωνίαν ἀποκομίζουσιν ἐκεῖθεν πολύτιμον λείαν· συγχρόνως δ' ἀναφέρονται καὶ Σαρακηνοὶ ἐν Καππαδοκίᾳ. Ταῦτα ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸν δέκατον αἰῶνα. Εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι τᾶσματα ἐποιήθησαν ὕστερον, ὅτε μετὰ πρᾶλευσιν χρόνου τινὸς ἢ φαντασία τοῦ λαοῦ περικαλλύνουσα καὶ μεγαλοποιούσα τὰ ἔργα τῶν χριστιανῶν πολεμιστῶν εἶχε διαπλάσῃ ποικίλας περὶ αὐτῶν τοπικὰς παραδόσεις καὶ εἶχεν ἀπεργασθῆ τύπους ἡρώων περιληπτικούς, εἰς οὓς συνεχέντρου τὰς ἐπὶ μέρους διηγήσεις.

Ἄλλ' ἂν ἀδυνατοῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριθέστερον πότε ἐποιήθησαν τὰρχέτυπα ἀκριτικὰ ἄσματα, εἶναι γνωστὸς ὅμως ὁ χρόνος, καθ' ὃν δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ποίησις αὐτῶν. Ὅτε οἱ ἀκρίται ἐξέλιπον οὐ μόνον τὸν Ταῦρον καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς κλεισούρας τῶν περιορισθέντων σφόδρα ὀρίων τοῦ κράτους, ὅτε ἡ δύναμις τῶν Τούρκων ἠῤῥεξε καὶ ἡ ἀναρχία ἐπεκράτει ἀνὰ πάσας τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, βεβαίως τότε εἶχε σιγήσῃ πλέον ἢ δημώδης μοῦσα καὶ αἱ πρὸ ποδῶν συμφοραὶ ἔφερον τὴν λήθη τῶν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους ἀνδραγαθιῶν τῶν ἀκριτῶν. Ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου ἔπαυεν ἡ χορηγία ἐτησίου μισθοῦ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τοὺς ἀκρίτας, καὶ ἠναγκάσθησαν οὗτοι καταλιπόντες ἀφρουρή-

τους τὰς ἄκρας νὰ μεταναστῶσιν εἰς τὰ ἐνδότερα. Τὰ ὀλέθρια ἐπακολουθήματα τῆς ἀποφάσεως ταύτης κατενοήθησαν ὑστερον. Ὡς παρατηρεῖ βυζαντινὸς ἱστορικός¹⁾, τὸ μέτρον τῆς διαλύσεως τῶν ἀκριτικῶν φρουρῶν «ὡς αὐθεντὸς ἄξιον παροραθὲν ἐν ἀρχαῖς, μέγιστον ὑστερον ἔδοξε Ρωμαίοις ἀτύχημα, καὶ τὰ μάλα μεγίστων αἰτιῶν συμφορῶν». Ὅθεν πιθανώτατον φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ποίησις ἀκριτικῶν ἄσμάτων· διότι οἱ καιροὶ δὲν ἦσαν πρόσφοροι, ἐξ ἀρχῆς μὲν τοῦ αἰῶνος ἀναστάτου ὄντος τοῦ κράτους ἐκ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως καὶ τῶν πρὸς τοὺς Φράγκους ἀγώνων καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, περὶ τὰ τέλη δ' αὐτοῦ διαλυθείσης τῆς ἀκριτικῆς δυνάμεως.

Ὅτι δὲ τὰκριτικὰ ἄσματα ἐφέροντο ἀνὰ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα συνάγεται σαφῶς ἐκ μαρτυρίας τοῦ Πτωχοπροδρόμου. Οἱ ἐκδόται τοῦ Τραπεζουντίου χειρογράφου φέρουσι τὴν μαρτυρίαν ταύτην εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ ἦρωσ τοῦ ἔπους δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ ἦτο πρόσωπον ἱστορικόν· ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη ἐμφαίνει μᾶλλον ὅτι αἱ περὶ τοῦ Ἀκρίτου παραδόσεις καὶ τᾶσματα ἦσαν διαδεδομένα καὶ γνωσιότατα ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Ἐν τῇ σατιρᾷ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἡγουμένων, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ποικίλων ἐδεσμάτων, ἅτινα παρατίθενται εἰς αὐτοῦ, ὁ ἡμιότιτων καλόγηρος εὐχεται νὰ συνέτριβε διὰ τοῦ ροπάλου τοῦ τῶν κατὰ κράτος τραπέζας, ἄλλοις τις Ἀκρίτης ἀτιμωτῶς ἐπιτίνας.

Καὶ τις Ἀκρίτης ἕτερος, ἡ δὲ καὶ ἡμεῖς τότε, καὶ τὰς ποδεὰς του νὰ μπερῆς νὰ σπῆεν τὸ ραβδὸν του, καὶ μέσον νὰ κατέδηκεν, εὐθύς ὡς ἀκουρίτῃς, καὶ νὰ τοὺς ἐσυνέτριψεν τοὺς πικραμένους μίσσους 2).

Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ ἀπλῶς ἓνα τῶν γενναίων Ἀκριτῶν, τῶν φρουρούντων τὰ μεθόρια τοῦ κράτους, ἂν καὶ ἡ φράσις «Ἀκρίτης ἕτερος» ὑποδεικνύει ὅτι ἀναφέρεται εἰς ὀνομαστόν τινα ἦρωα, τὸν κατ' ἐξοχὴν Ἀκρίτην. Οὐδεμίαν ὅμως ἀμφιβολίαν δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τῆς ἐννοίας ἐτέρου χωρίου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ἐν ᾧ τὸν αὐτὸ κράτορα Μανουήλ τὸν Κομνηνόν, εἰς ὃν προσφωνεῖ τὸ ἔργον του, ἀποκαλεῖ «νέον Ἀκρίτην»³⁾. Τὴν ὑπαρξίν δημοδῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων ὑποσημαίνει καὶ παλαιότερα τις μαρτυρία. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὁ Ψελλὸς θέλων νὰ ξιᾶρῃ τὸ γένος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Δούκα, λέγει: «Τὸ μὲν ἄνω γένος ἀδρόν τε καὶ εὐδαιμον καὶ ὀρεῖον αἱ συγγραφαὶ ἄδουσι· ἀδιὰ στόματος γοῦν καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἅπασιν ὁ Ἀνδρόνικος ἐκεῖνος καὶ ὁ

1) Νικηφόρ. Γρηγορ. Ε' σ' 2 σ. 138 Bonn.

2) Πρόδρομ. Γ' στ. 130 σ. 58 Legrand.

3) Αἴτ. σ. 546 σ. 96 Legrand.

«Κωνσταντίνος και ὁ Πανθήριος, οἱ μὲν ἐξ ἄρρενος γένους, οἱ δὲ τοῦ θή-
«λεος τούτου προσήκοντες»¹⁾). Ταῦτα δεικνύουσι, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Ψελλοῦ
ἔφέροντο δημώδη ἄσματα περὶ ἀνδραγαθίων ἡρώων, οἵτινες ἔφερον ὀνόματα
γνωστότατα ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων· ἀλλ' ἡ ἀναζητήσις τῆς ἱστορικῆς
ὑποστάσεως τῶν ὀνομάτων τούτων εἶναι ἀκροσφαλῆς καὶ ἀβέβαιος.

Ὡς τεκμήριον τῆς μεγάλης διαδόσεως ἀνὰ πάσης τὰς ἐλληνικὰς χώρας
τῶν ἀκριτικῶν παραδόσεων δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ τοπωνυμία «τοῦ
Διγενῆ τὸ λιθάδι», ἀναφερομένη ἐν κρητικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1182, δημοσι-
ευθέντι ὑπὸ τοῦ Hopf²⁾. Ὅτι δὲ ἡ τοπωνυμία συνάπτεται πρὸς τὸν ἐπι-
κὸν ἥρωα καὶ ὄχι πρὸς ἄλλον τινὰ ὁμώνυμον αὐτῷ ἀποδεικνύουσι πιθανὸν
σημερινὰ κρητικὰ τοπωνυμιαὶ φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ καὶ πολλὰ
κρητικὰ παραδόσεις περὶ αὐτοῦ. Ὁ ἥρωας προσέλαθεν ἐν ταύταις τὰς δια-
στάσεις Τιτάνος, σχεδὸν οὐδὲν διατηροῦντος πλέον τὸ ἀνθρώπινον· διότι,
καθ' ὅσον αἱ περὶ αὐτοῦ παραδόσεις ἀπεμακρύνοντο τῆς κοιτίδος αὐτῶν,
προσελάμβανον χαρακτῆρα φανταστικώτερον καὶ θυμωσιώτερον³⁾).

Ἡ προέλευσις τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων εὐλόγων εἶναι βεβαίως ν' ἀνα-
ζητηθῆ ἐν τοῖς τόποις τῶν ἀγῶνων τῶν ἀκριτῶν, ὅπου πιθανώτατον εἶναι
ὅτι διεπλάσθησαν αἱ πρῶται ἐπιχώριοι παραδόσεις. Ἀκριτικὰ ἄσματα ἀφθο-
ροῦσιν ἐν τῷ Πόντῳ, διατηροῦντα μάλιστα ἀδιάφθορον τὸν ἀρχικὸν τύπον
ὃν βλέπομεν ἀλλοιούμενον καὶ παραφθισόμενον ἐν τοῖς παραλλαγῆς τῶν
ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν. Καὶ ἡ Κύπρος διέσωσεν εὖ καὶ ὀλίγα ἀκριτικὰ ἄ-
σματα, καὶ ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον πλήρη καὶ ἄρτια. Ἀλλὰ καὶ τὰρχέ-
τυπα τῶν ἄσμάτων τούτων οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι δὲν ἐποιήθησαν ἐν Κύ-
πρῳ, ἔπου οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἀκριταὶ καὶ ἀπελάται, ἀλλ' ἐκομίσθησαν ἄλ-
λοθεν. Τεκμήριον σπουδαιότατον τῆς ποντικῆς προελεύσεως τῶν κυπριακῶν
ἄσμάτων, κατὰ τὴν εὐστοχωτάτην παρατήρησιν Κυπρίου λογίου⁴⁾, παρέχει
ὁ τύπος **Ἐλενος** ἐν ἐνὶ τούτων. Δράκοι Ἐλενοι, ἦτοι ἀνδρειωμένοι Ἐλλη-
νες, καλοῦνται εἰς τὰ ποντικὰ ἄσματα οἱ Ἐλληνες στρατιῶται, ἐν Κύπρῳ
δὲ ὁ ἐπιχώριος τύπος εἶναι Ἐλληνας ἀκουομένου τοῦ διπλοῦ λ καὶ τοῦ η
ὡς ἡ προφερομένου. Ὁ ἀλλότριος τοῦ κυπριακοῦ ἰδιώματος τύπος εἶναι μαρ-
τύριον ἀψευδὲς τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἄσματος ἐκ τῆς χώρας, ὅπου ἐπιχωριάζει
ὁ τύπος οὗτος. Ἡ ἐξέτασις δὲ τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν
εἰσῆχθησαν τὰσματα εἰς τὴν Κύπρον, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος. Βέβαιον ὅμως

1) Ψελλοῦ Ἑκκονταετηρίς ἐν Σάθῃ Μσο. βιβλ. τ. Α' σ. 260.

2) Hopf Griechenland in Mittelalter (Ersch u. Gruber, Encyclopädie τμήμ. I τόμ. 86 σ. 179.)

3) Πολίτου Παραδόσεις σ. 751.

4) Σίμος Μενάρδος ἐν τῇ περιοδικῇ Ἀκρίτῃ 1904 τ. Α' σ. 297.

δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι δὲν ἐγένετο τοῦτο, ὡς ὑπετέθη, ὅτε ὁ Τιβέριος ὁ Β΄ ἐπεμφε στρατιώτας πρὸς φύλαξιν τῆς νήσου οὔτε ὅτε ὁ αὐτὸς βασιλεὺς διέταξε τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Κυπρίων ἀπὸ τοῦ Πόντου, ὅπου τοὺς ἐγκατέστησεν ὁ προκάτοχός του, ἦτις ἤρχισε κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ζ΄ αἰῶνος καὶ ἐξηκολούθησε τὸν ὄγδοον ¹⁾).

Καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ φέρονται ἀκριτικὰ ἄσματα, εὐάριθμα μὲν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοῦ Πόντου, ἀλλ' ἐπίσης ἀρχαίζοντα τὴν μορφήν. Εἶναι δὲ ἡ Καππαδοκία ἡ χώρα, ἐν ἣ ὑπόκειται ἡ σκηνὴ τῶν ὑπὸ τῶν ἄσμάτων ἐκτεθειμένων πράξεων, ἐν ἣ διεξήγετο ὁ σθεναρὸς καὶ ἐπίπονος ἀγὼν τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον καὶ πιθανώτατον φαίνεται, ὅτι εἶναι ἡ πρώτη κοιτὶς τῶν ἄσμάτων τούτων. "Ὅτι ὀλίγα μόνον διεσώθησαν δὲν εἶναι ἄπορον· ἂν ἐνθυμηθῶμεν τοὺς δεινοὺς κλύδωνας, οἵτινες ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐχείμασαν τὸν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἑλληνισμόν, θὰ θαυμάσωμεν μᾶλλον πῶς καὶ τοσαῦτα περιελείφθησαν.

'Αλλ' εἴτε ἐν Καππαδοκίᾳ εἴτε ἐν Πόντῳ, πάντως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ παρήχθη τὸ ἀκριτικὸν ἔπος. Ἡ χώρα, ἐν ἣ ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἔθαλλεν ἀκμαῖος ὁ ἑλληνισμός, ἡ θάλασσα καὶ τὸ ἔρεισμα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐξ ἧς πρὸ πάντων ἠρύετο τοῦτο νέον καὶ δυνάμεις πρὸς ἐρρωμένην ἀμυναν τῶν ἀπειλούντων αὐτὸ κινδύνων, ἡ χώρα ἐκείνη, εἰς ἣν καὶ σήμερον μετ' ἐλπίδων προσδύεται τὸ ἔθνος, εἶναι ἡ γενέτειρα τῆς ἐπικτῆς ποιήσεως, τῆς περιλαμβανούσης τὰ ἰσοῦσά τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Τελευταῖον ὑπολείπεται νὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἔπους καὶ τῆς σχέσεως τούτου πρὸς τὰ δημοτικὰ ἄσματα. Τὰ φερόμενα μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῇ ἑλληνικῇ λαῶ ἀκριτικὰ ἄσματα εἶναι, ὡς εἶπομεν ἤδη, πολυαριθμα. Ἐν συλλογῇ τῶν ἑλληνικῶν ἄσμάτων, ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων, ἦν κατήρτισα, ἀκριτικὰ συμποσοῦνται εἰς 1350 περίπου, συνυπολογιζομένων καὶ 600 περίπου, ὧν ἡ κατάταξις εἰς ἀκριτικὰ δὲν εἶναι ἀνεπίδεκτος ἀμφισβητήσεως, εἰς λ. χ. ὁ κύκλος τῶν ἄσμάτων περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ. Ἐλπίζομεν δ' ὅτι συμπληρουμένης τῆς συλλογῆς καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν θ' αὐξηθῆ κατὰ πολὺ. Ὅπως ἐκτιμήσῃτε τὸ πλῆθος τῶν ἄσμάτων τούτων, ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσω ἡμᾶς, ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν ἄσμάτων τοῦ Passow, ἡ περιέχουσα σχεδὸν πάντα τὰ προεκδεδομένα, περιλαμβάνει 650 ἐν ὄλῳ ἄσματα, ἐξ ὧν ἀσφαλῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ἀκριτικὰ εἶναι μόνον 23 ²⁾).

1) Αὐτ. Τὴν γνώμην περὶ διαδόσεως τῶν ἄσμάτων εἰς Κύπρον καθ' ὃν χρόνον ὁ Τιβέριος ὁ Β΄ ἐπεμφεν εἰς τὴν νήσον στρατιώτας ἐξήνεγκεν ὁ Σάθας (Μεσσιων. βιβλ. τ. Βι σ. 77.).

2) Passow ἀρ. 426—432. 436—440. 448. 449. 482. 486, 490. 451. 508—510. 516. 526.

Οἱ ἐκδότης τῆς πρώτης γνωσθείσης τραπεζουντίας διασκευῆς τοῦ ἔπους Σάθας καὶ Λεγρὰνδ ὑπέδειξαν τὴν συνάφειαν δημῶδων τινῶν ᾠσμάτων πρὸς τὸ ἔπος καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ κατέλεξαν εὐάριθμά τινα δημῶδη ᾠσματα εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον. Ὁ Σάθας καὶ ὁ Λεγρὰνδ ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν ᾠσμάτων τούτων μετέβαλον καὶ παρεμόρφωσαν τὴν ἐν τῷ ἔπει ἱστορικὴν παράδοσιν. Ὁ Κ. Dieterich ¹⁾ ἀναγνωρίζει εἰς τᾶσματα ἀπηχῆσεις χαρακτηριστικῶν ἐπεισοδίων τοῦ ἔπους. Ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης ²⁾ εἶναι κατηγορηματικώτερος ἀποφαινόμενος, ὅτι πλὴν τοῦ ὀνόματος οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ὁμοιότης τοῦ ἔπους καὶ τῶν ᾠσμάτων ὑφίσταται, καὶ θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι τᾶσματα εἶναι μεταγενέστερα τοῦ ἔπους, ἢ τοῦλάχιστον ὄχι τόσο διαδεδομένα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις· διότι φαίνεται εἰς αὐτὸν ἄπορον (καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν λίαν εὐλόγως) πῶς ποιητὴς ἔπους, ἔχοντας ὑπόθεσιν τὰ κατορθώματα ἑνὸς τῶν ἐθνικῶν ἡρώων τῶν χρόνων του, δὲν ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς ποιήσεως τῶν δημοτικῶν τούτων ᾠσμάτων καὶ δὲν ἐτράπη εἰς μίμησιν αὐτῶν. Ὁ Krumbacher ὁμοῦ καὶ ἄλλοι τινὲς περιορίζονται εἰς τὸ νὰ μνημονεύσωσιν ὅτι καὶ τὸ ἔπος καὶ τᾶσματα ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὕλην μὴ ἀπτόμενοι μὲν τοῦ ζητήματος τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποκλίοντες εἰς τὴν γνώμην περὶ τῆς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ ἔπους γενέσεως καὶ διαδόσεως τῶν ᾠσμάτων. Τέλος ὁ G. Wartenberg ἐν ἰδιαιτέρᾳ πραγματείᾳ περὶ τοῦ ἔπους ³⁾ ἐξήνεγκεν ἐν παραρτήρῳ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ἔπους δὲν ἔλαβε χρῆσιν ἔλου τοῦ ὑπάρχοντος ὕλικου καὶ ὅτι τὰ κατὰ μέρος ᾠσματα δὲν ἀναχωνεύθησαν ἐν αὐτῷ, ὡς συνέβη εἰς τὰ ὁμηρικὰ καὶ τὰ γερμανικὰ ἔπη.

Ὡς ἐπιχείρημα σπουδαῖον ὑπὲρ τῆς γνώμης τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι ἐκ τοῦ ἔπους ἀπέρρευσαν τὰ δημῶδη ᾠσματα ἠδύνατο νὰ προσαχθῇ τὸ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ᾠσμα, μάλιστα δ' ἡ ἐσχάτως δημοσιευθεῖσα κυπριακὴ παραλλαγή αὐτοῦ ⁴⁾. Τὸ ᾠσμα τοῦτο ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι εἶναι ἀπόσπασμα τοῦ ἔπους· διότι πραγματευόμενον ἐν μόνον ἐπεισόδιον τοῦ κύκλου τῶν ἀκριτικῶν ᾠσμάτων περιλαμβάνει καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν ἄλλων ἐπεισοδίων· εἶναι τρόπον τινὰ ἀνακεφαλαίωσις τῶν ἄθλων τοῦ Διγενῆ, ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ ἡρώος ἀφήγησις ἐμποιεῖ τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶναι μέρος μακροτέρας διηγήσεως. Καὶ ἡ μεγάλη ὁμοιότης τῆς τε διατυπώσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ᾠματος πρὸς τὸ τελευταῖον βιβλίον τῆς διασκευῆς τοῦ ἔπους τοῦ Ἑσχωρικίου κώδικος φαίνεται ἐνισχύουσα τὴν ὑπόθεσιν

1) Ἐν Byz. Zeitschrift τ. XIII σ. 58.

2) Βιογραφία Διγενῆς Ἀκρίτας σ. 16'.

3) Das mittelgriechische Heldenlied von Basileios Digenis Akritas Berli 1897 σ. 21.

4) Ἀκρίτας 904 τ. Α' σ. 257 κέ.

ταύτην. Διότι ἡ δημώδης ποιήσις δὲν προβαίνει πέρα τῆς ἐπεισοδιακῆς καὶ κατὰ μέρος αὐτοτελοῦς ἐπεξεργασίας τῆς ἐπικῆς ὕλης, ἡ δὲ συμπλοκὴ ἐπεισοδίων εἶναι τεκμήριον ἐπιδράσεως τεχνικῆς ποιήσεως. Ἄλλ' ἀκριδῶς τὸ ἄσμα τοῦτο δεικνύει μᾶλλον, ὅτι εἶναι τόσον γνωστὰ εἰς τὸν λαὸν αἱ συναφεῖς καὶ εἰς τὰ οὐσιώδη ὁμοειδεῖς δημῶδεις παραδόσεις περὶ τοῦ Διγενῆ, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἄπορος ἡ συγχώνευσις πολλῶν ἐπεισοδίων. Δηλονότι ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῆς ἐπικῆς ὕλης ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐχώρησε περαιτέρω τῶν ἄλλων λαῶν. Περὶ τούτου δὲ πειθόμεθα καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων λόγων.

Ἐκ τοῦ ἔπους ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχθῶσι δημῶδη ἄσματα, περιέχοντα ὕλην μὴ περιλαμβανομένην ἐν αὐτῷ. Παραλαμβάνει μὲν ὁ λαὸς ἐκ τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὰ παραλαμβανόμενα ἀφομοιώνει πρὸς τὰ ἴδια διὰ παραλείψεως στίχων καὶ προσαρμογῆς τῶν ὑπολοίπων πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὸ μουσικὸν συναίσθημα αὐτοῦ. Ἐπειτα κύριος χαρακτήρ τῶν ἐπικῶν ἁσμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἐπικράτησις τοῦ δραματικοῦ στοιχείου ἐν αὐτοῖς. Ὁ γοργὸς διάλογος καὶ ἡ παρασιώπησις τῆς εὐκόλως ἐκ τούτου νοουμένης δράσεως εἶναι οὐσιώδεις γνώρισμα τῶν ἁσμάτων. ὅπερ δὲν ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς διασκευὰς τοῦ ἔπους. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ἀκριτικὰ ἄσματα γινώσκουσι ἐπεισόδια μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ ἔπος, τὰ ὅποια ὅμως φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς διασκευαστὰς αὐτοῦ. Οὕτω τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀρπαγῆς τῆς γυναίκας τοῦ Διγενῆ, ὑπὸ τῶν ἀπελατῶν, περὶ τοῦ πολυπληθῆς γέροντος δημῶδη ἄσματα, ἐν οὐσιῶδῃ διασκευῇ ἐκτίθεται, ἀλλὰ τοῦτο ὑπαινίσσονται δύο στίχοι τῶν διασκευῶν 1).

Ἐκ τῆς γνώσεως δὲ τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων ἐξηγοῦνται αἱ συμπληρώσεις τοῦ ἔπους καὶ αἱ παραλλαγὰι τῶν διαφόρων διασκευῶν, μάλιστα δὲ τῆς τοῦ Ἐσχωριαλίου χειρογράφου καὶ ἐκείνης, ἐξ ἧς ἐγένετο ἡ ρωσικὴ μετάφρασις. Ἀλλὰ πῶς συνέβη, ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ πηγὴ τῶν διασκευῶν, ὁ ἀδρὸς χυμὸς τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων ν' ἀποξηρανθῆ ἐν αὐταῖς καὶ ν' ἀμαυρωθῶσι τὰ λαμπρὰ χρώματ', δι' ὧν ἐξωγραφείτο ὁ ἀκριτικὸς κόσμος, ἀμυδρὰ δὲ μόνον ἴχνη νὰ διατηρηθῶσι τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀρρενωπῆς ποιήσεως, τῆς διακρινούσης τὰ δημιουργήματα τοῦ λαοῦ; Ὁ λόγος τούτου εἶναι ὅτι οἱ διασκευασταὶ δὲν ἐσχόπουν νὰ γράψωσιν ἐπικὸν ποίημα, ἀλλ' ἔμμετρον ἱστορίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς σφόδρα εὐδοκιμούσης κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν Χρονικῆς συνόψεως τοῦ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ζήσαντος Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ. Ὅθεν ἐκ τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων πρέλαβον μόνον ὅ τι ἐνόμισαν ὅτι εἶχεν ἱστορικὴν ὑπόστασιν ἐξοβελίσαντες πᾶν ὅ τι ἐθεώρουν φανταστικὸν καὶ ἀπίθανον καὶ προσθέσαντες ἕσας ἱστορικὰς εἰδήσεις συναφεῖς

1) Κρυπτογράφ. Δ. 96ῶ—6. Τραπεζοῦντ. 1469. Ἄνδρ. 233ῶ. Ἐσχωρ. σ. 335 στ. 74—5, ὅπου γραπτὸν «νὰ μὲ ἀφαρπάξουν» πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου.

πρὸς τὰ ἐκτιθέμενα ἐγίνωσκον. Βλέπομεν δὲ αὐτοὺς προσπαθοῦντας νὰ πείσωσι τὸν ἀναγνώστην, ὅτι μόνον βέβαια γεγονότα ἀφηγοῦνται μὴ ἀπομακρυνόμενοι τῆς ἱστορικῆς ἀκριθείας. Τὰ μαρτυρούμενα ὑπ' αὐτῶν, λέγουσι, δὲν εἶναι μῦθοι, ὡς πολλὰ τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας παραδεδομένων, ἀλλὰ καθαρὰ ἀλήθεια ¹⁾. Οἱ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἦρωες, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἔκτωρ, εἶναι ψευδῆ πλάσματα τῶν μύθων, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καὶ οἱ σύγχρονοι ἢ μικρὸν παλαιότεροι τοῦ Διγενῆ ἦρωες «ἐκχυθήσαντο καυχήματα ψευδῶδη»· ὅσα ὁμοῦς περὶ αὐτοῦ ἢ τῶν προγόνων αὐτοῦ λέγονται εἶναι «ἀληθινὰ καὶ μεμαρτυρημένα».

Πάντα γὰρ αὐτὸς ἐπραξε καὶ μηδεὶς ἀπιστήτω.

Ἄλλὰ παρὰ τὰς προσπάθειάς τῶν διασκευαστῶν πρὸς ἀποκάθαρσιν τῆς ἱστορικῆς ὕλης ὑπελείφθησαν καὶ πολλαὶ θαυμάσιαι καὶ ἀπίθανοι διηγήσεις, αἵτινες δύσκολον εἶναι νὰ πιστευθῶσιν ὡς ἀληθιναί. Ἄλλὰ καὶ ταύτας παρακκλοῦσι τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴ νομίσῃ ψευδεῖς· διότι, ἂν καὶ φαίνονται ἄπιστα τὰ κατορθώματα τοῦ Διγενῆ, εἶναι ὁμοῦς ἀληθῆ, ἐπειδὴ ἦσαν θέλημα Θεοῦ, πάντα δέ, καὶ τὰ θαυμασιώτατα, εἶναι δυνατὰ τοῦ Θεοῦ θέλοντος·

Ἐπου γὰρ βούλεται Θεὸς αὐτῶν ἡρώων.

Ἐποικίλλαν δὲ τὴν ἱστορικὴν ἐκθεσὶν διὰ τὴν ἀπὸ τῶν κοσμημάτων, εἰς ἃ καὶ ἐκφυρᾶσθε, εἰς ἃς ἐπιμένοντες εἰς βίβλους καὶ στοιχοῦσι, ἢ περὶ περιγραφῆς πανοπλιῶν, ἀνακτόρων, κήπων καὶ τοῦ τούτου δι' ἠθικῶν διδαγμάτων καὶ ψυχωφελῶν παραινήσεων. Οἱ διασκευασταί, οἵτινες ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν βυζαντινῶν, ἄσκοπον ἐθεώρουν πᾶσαν γῆρσιν, ἂν δὲν ἐστήριζε τὴν εὐσέδεικν, διὸ καὶ τὰς περιγραφὰς ἐκ τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ αὐτὰς τὰς δημῶδεις παροιμίας ἐλάμβανον ὡς ἀφορμὴν πρὸς ἀνάπτυξιν θεολογικῶν ἐννοιῶν, οἱ διασκευασταὶ οὗτοι δὲν παρέλιπον νὰ ἐποικοδομήσωσιν ἐπὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν παθῶν τοῦ Διγενῆ διδασκαλίαν ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους, τὸ διδακτικὸν καὶ τὸ ρητορικόν, εἶναι παντελῶς ἀλλότρια τῆς δημῶδους ποιήσεως καὶ οὐδὲ ἴχνος αὐτῶν εὐρίσκομεν εἰς τὰ κριτικὰ ἄσματα ²⁾.

Τοιαύτης δ' οὔσης τῆς ἱστορικῆς ὕλης τοῦ ἔπους, ἄγονοι καὶ μάταιαι ἀποδεικνύονται αἱ προσπάθειαι πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἦρχασεν ὁ Διγενῆς, καὶ συνταύτισιν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἠρώων τοῦ ἔπους πρὸς ἱστορικὰ πρόσωπα. Ἱστορικὰ εἶναι, ὡς πρὸ ὀλίγου εἶπομεν, μόνον αἱ παρεντιθέμεναι εἰδήσεις, ἃς οἱ διασκευασταὶ ἐθεώρουν συναφεῖς πρὸς τὴν διήγησιν. Ὑπετέθη ὅτι ἀσφαλῆ βάσιν πρὸς συγχρονισμὸν παρεῖχεν ἢ ἐν τῇ

1) Κρυπτοφῆρρ. Δ. 27 κέ. Τραπεζ. Α. 796 κέ. Ἄνδρ. 1227 κέ.

2) Πλὴν ἴσως τοῦ ἄσματος περὶ τοῦ κήπου τοῦ Ἀκρίτα.

διασκευῇ τοῦ τραπεζουντίου χειρογράφου καὶ τοῦ τῆς Ἀνδρου μνημονευομένη ἐπίσκεψις τοῦ Διγενῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ, ἂν καὶ δὲν ὠρίζετο τίς τῶν τεσσάρων ὁμωνύμων αὐτοκράτῶρων ἦτο οὗτος. Ἄλλ' ἐν τῇ διασκευῇ τῆς Κρυπτοφέρρης ἀντὶ τοῦ Ρωμανοῦ ἀναφέρεται ὁ Βασίλειος, μὴ καθοριζομένου καὶ πάλιν, ἂν ὁ Μακεδὼν ἢ ὁ Βουλγαροκτόνος. Καὶ οὕτως ἡ βᾶσις ἐσαλεύθη καὶ αἱ στηριχθεῖσαι ἐπὶ ταύτης εἰκασίαι κατέπεσαν.

Τὸ ἐλληνικὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ, τὸ οὕτω θαυμασίως διατηρούμενον ζωντανὸν παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, μεγάλην ἔσχε ροπὴν εἰς τὴν ποίησιν πολλῶν ἐθνῶν. Ἐπεισόδια αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν εἰς μεσαιωνικὰ ποιήματα καὶ δημῶδη ᾄσματα πολλῶν δυτικῶν καὶ βορείων λαῶν, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ἂν ταῦτα ἐκ τοῦ ἔπους παρελήφθησαν ἢ ἐκ πηγῆς παλαιότερας. Ἄλλ' ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ ἄμεσος καὶ ἔμμεσος ἐπίδρασις τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους καὶ τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων ἐπὶ ἀσιατικῶν καὶ σλαβικῶν λαῶν. Ἡ δόξα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου ὑπερέβη τὰ ὅρια τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ οἱ ἄθλοι αὐτοῦ ἀποδίδονται εἰς ῥώσας κατὰ τὸ πρότυπον αὐτοῦ πλασθέντας. Τιοῦτος ἦρως εἶνα τοῖς Τούρκοις εἶναι ὁ Κιόρογλου, ὃν ἐξυμνοῦσι τουρκικὰ δημῶδη ᾄσματα καὶ ἐπιδημῶδη βιβλία, καὶ οὗ τὸ ὄνομα ἀποδίδεται εἰς φρούρια καὶ τόπους τῆς Κωνσταντινέως. Καὶ οἱ λησμονήσαντες τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν τῶν Κωνσταντινῶν καὶ τῆς παρατῶν Εὐφράτης γῆρας καὶ τῆς Μελιτηνῆς τραγωδοῦσι μέγα τοῦδε τᾶσματα ταῦτα καὶ ἀναγινώσκουσι τὴν εἰς τουρκικὴν γλῶσσαν ἐπι-ἐλληνικῶν χαρακτήρων τυπωμένην φυλλάδα τοῦ Κιόρογλου¹). Καὶ εἰς τὸ παλαιὸν τουρκικὸν μυθιστόρημα, τὰς *Πορείας τοῦ Σαῖδὶ Βατάλ*, εἶναι κατάδηλος ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐλληνικοῦ ἔπους²). Ἐκ διασκευῆς τοῦ ἔπους, πολλὰς ἐχούσης διαφορὰς ἀπὸ τῶν σφριζομένων, ἀλλὰ συμφώνους καὶ ταύτας πρὸς τὰ δημῶδη ἐλληνικὰ ᾄσματα, ἐγένετο ἡ μετάφρασις εἰς τὴν σλαβωνικὴν πιθανῶς γλῶσσαν πρῶτον, καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὴν ῥωσικὴν. Ἡ μετάφρασις ἐπιγράφεται «*Βίος καὶ ἄθλοι τοῦ Δευγενῆ Ἀκρίτα*», τὸ δὲ περιέχον ταύτην χειρόγραφον ἀπωλέσθη, ἀλλὰ περίληψιν καὶ ἀποσπάσματα αὐτῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Ῥώσος ἱστορικὸς Καραμζίν· ἕτερον δὲ χειρόγραφον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος περιέχει κείμενον κολοβὸν διηγήσεως περὶ τοῦ Διγενῆ. Πολλὰ βυλῖναι ῥωσικαὶ ὑπόθεσιν ἔχουσιν ἐπεισόδια τοῦ βίου τοῦ Διγενῆ, καὶ διὰ πρκαμυθίων διεδόθησαν ταῦτα εἰς τοὺς Ῥώσους. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Διγενῆ, ὃν ἀνίκετον

1) Σ. Ἰωαννίδου. Ὁ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτης, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1887 σ. 26.

2) Sathas et Legrand, les exploits de Digenis Akritas CXXXV καὶ Π. Καρολίδης ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου 1906.

Ἄκριτα» ὀνομάζει ποντικὸν ἄσμα περὶ τῆς πάλης¹, ἔχει ὑπόθεσιν καὶ ρωσικὸν ἄσμα περὶ τῆς πάλης τοῦ ἥρωος Ἄνικα καὶ τοῦ θανάτου, καὶ γραφικῶς ἀπεικονίζεται εἰς τι ρωσικὸν δημῶδες βιβλίον²).

Πολλῶ μείζων εἶναι ἡ ροπή, ἣν ἔσχε τὸ ἔπος εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν τῶν νοτίων σλαβικῶν λαῶν, ὀφειλομένη οὐ μόνον εἰς τὴν σλαβωνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἔπους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῶν τῶν δημῶδων ἑλληνικῶν ἁσμάτων. Προπάντων τὰ σερδικὰ ἄσματα περὶ τοῦ Μάρκου Κράλιεβιτς φέρουσι τὸν τύπον τῆς μιμήσεως τῶν περὶ τοῦ Διγενῆ. Ὁ Μᾶρκος Κράλιεβιτς τῆς ἱστορίας δὲν ἦτο βεβαίως πρόσφορος νὰ ὑποδυθῆ τὸ πρόσωπον ἰδεῶδους ἥρωος, συμβολίζοντος τὴν αἰωνίαν πάλην τῶν χριστιανῶν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους· διότι βασιλεύσας ἐν Σκοπίοις, Περλιπέ καὶ Πρισρένη ἀπὸ τοῦ 1375 μέχρι τοῦ 1394 ἦτο ὑποτελὴς τῶν Τούρκων, συμπολεμιστὴς καὶ σύμμαχος αὐτῶν, πιστότατος εἰς τὸν Σουλτᾶνον, καὶ ἐπὶ τούτοις μέθυσος καὶ ὠμότατος. Ἄλλ' ὁ σερδικὸς λαὸς ἐξήγγισε τὴν μνήμην αὐτοῦ ὑποκαταστήσας εἰς τὸν ἀληθῆ Μᾶρκον τῆς ἱστορίας ἰδεῶδη τύπον ἔθνικοῦ ἡγέμονος, ὃν περιέβαλε διὰ τοῦ φωταυγοῦς στεφάνου πλουσίαν ἐπικῆς ποιήσεως. Ἐκ τοῦ σερδικοῦ λαοῦ μετεδόθησαν τὰ περὶ τοῦ Μάρκου ἄσματα εἰς τοὺς νοτιοσλαβικοὺς λαοὺς, μάλιστα δὲ τοὺς Βουλγάρους, καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς Ρωμάνους καὶ τοὺς Μικρορῶσους.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀναφερθέντων εἰς τὸν Μᾶρκον Κράλιεβιτς, καὶ ἄλλα ἄσματα, ἐν οἷς εὐκόλως ἀναγνωρίζεται ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀκριτικῶν, ἐπιχωριάζουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἐκ παραδείγματι τῆς μεγάλης διαδόσεως παρὰ τοῖς σλαβικοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμόροις λαοῖς τῶν ἑλληνικῶν ἁσμάτων σὰς ἀναφέρω τὸν κύκλον τῶν ἁσμάτων περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ. Τοῦ ἁσματος τούτου, ὅπερ ἀνήκει, ὡς νομίζω, εἰς τὰ κριτικὰ καὶ οὐ πρὸ εἰκοσαετίας περίπου προσεπάθησα ν' ἀποδείξω τὴν ἑλληνικὴν προέλευσιν, ὃ τέως ὑπουργὸς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῆς Βουλγαρίας Ἰδάν Σισμάνοβ, ἀσπαζόμενος τὴν γνώμην μου, ἐδημοσίευσεν³) πλὴν 43 ἑλληνικῶν παραλλαγῶν, ἄς παρ' ἐμοῦ ἔλαβε, καὶ ἀλβανικὰς 6, κουτσοβλαχικὰς 4, βρωμουρικὰς 5, σερδικὰς 11 καὶ βουλγαρικὰς 75.

Ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους καὶ ἐπὶ τῆς ἀναγεννωμένης λογοτεχνίας ἡμῶν πολλὰ προσδοκῶμεν ἀγαθὰ. Εἶναι βεβαίως εὐρύς ἀπεριόριστος ὁ ὀρίζων τοῦ ποιητοῦ, καὶ οἱ δεσμοὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου δὲν

1) Ἰωαννίδης ἐνθ. ἀν. σ. 36.

2) Gaster, *Greeko-slavonic Litteratur* σ. 195 καὶ Rambaud, *La Russie epique* σ. 421—8.

3) *Iv. D. Schischmanov*, Τὸ ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ ἐν τῇ ποιήσει τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου. Ἐν Σόφια 1906—1908 (βουλγαριστί).

πρέπει νὰ παρακωλύωσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοίας αὐτοῦ. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι διαρκέστερον καὶ ἢ ἀπὸ τούτου ἐντύπωσις βαθυτέρα, ὅταν τὰς ρίζας αὐτοῦ ἔχη εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Διὰ τοῦτο ἀσφαλεστάτη ἀφειτηρία τῆς νέας ἐλληνικῆς ποιήσεως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ ἐθνικὸν ἔπος, ἐν ᾧ παρακολουθοῦμεν τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, καὶ ὅπερ πραγματευόμενον περὶ τῆς συγκρούσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἐπιδεικνύον καὶ προσιωνιζόμενον τὴν ὀριστικὴν τούτου καθυπερτέρησιν περικλείει τὰ ἰδεώδη καὶ τοὺς πόθους τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

Ἐξοχος Ἕλληγν ποιητῆς ἀπεφαίνεται «ὅτι θεμέλιον τῆς νέας ἐλληνικῆς «ποιήσεως πρέπει νὰ εἶναι ἡ πιστὴ ἐξιστόρησις τῶν παθημάτων καὶ τῶν «μαρτυριῶν τοῦ ἔθνους, ἡ διηγετικὴ τοῦ ἐλληνισμοῦ πρὸς τὸν ξενισμὸν «πάλη». Ἄλλὰ κατὰ χρόνον περιώριζεν οὗτος τὴν ἐνέργειαν τῆς ποιήσεως εἰς τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, διότι ὑπελάμβανεν ὅτι ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ «συλλαμβάνεται καὶ κυφορεῖται ἡ μεγάλη περὶ ἐθνότητος ἰδέα ἀποχωριζομένη τοῦ βυζαντινοῦ κυκλώματος καὶ θέλουσα νὰ ὑπάρξῃ ἀφ' ἑαυτῆς «ἐνδυσόμενη νέαν ἀτομικότητα, νέαν ζωὴν, νέον κάλλος»¹⁾. Ἄλλ' ὡς αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ἐπεξέτειναν τὰ ὅρια τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας κατὰ πλεον ἑκατομμύρια καὶ πλέον διαφωτίσασθαι τὰ ἐπέκεινα τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὅπερ ὁ Μλούταρχος καλεῖ τερατώδη καὶ τραγικά, ἀφειμένα πρὸς νομῆς εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ μυθογράφους, ὁμοίως καὶ ἡ εὕρεσις τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἐπεκτείνει τὰ ὅρια τῶν χρόνων, οὓς ἔχει νὰ νέμεται ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων ποίησις. Ὅχι ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἐκήρυττεν ὁ Βαλαωρίτης, ἀλλὰ πολλῶν ἀπώτερον, μέχρι τῆς πρώτης συρράξεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς μουσουλμάνους, πρέπει ν' ἀναζητῆται ἡ ἀληθὴς πηγὴ τῆς ἡμετέρας ποιήσεως.

1) Βαλαωρίτου Ποιήματα τ. Β' σ. 7—8.

